

Političke ideje intelektualaca u fin de siècle Međimurju

Obadić, Ivana

Master's thesis / Diplomski rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:131:066090>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom](#).

Download date / Datum preuzimanja: **2025-02-09**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTA U ZAGREBU
ODSJEK ZA POVIJEST
IVANA LUČIĆA 3

Ivana Obadić

Političke ideje intelektualaca u fin de siècle Međimurju

Diplomski rad

Mentor:

dr. sc. Filip Šimetin Šegvić, doc.

Zagreb, rujan 2024.

UNIVERSITY OF ZAGREB

FACULTY OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

Department of History

Ivana Lučića 3

Ivana Obadić

Political ideas of fin de siècle intellectuals in Međimurje

Master's Thesis

Mentor:

Dr. sc. Filip Šimetin Šegvić, doc.

Zagreb, September 2024.

Izjava o akademskoj čestitosti

Izjavljujem i svojim potpisom potvrđujem da je ovaj rad rezultat mog vlastitog rada koji se temelji na istraživanjima te objavljenoj i citiranoj literaturi. Izjavljujem da nijedan dio rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz necitiranog rada, te da nijedan dio rada ne krši bilo čija autorska prava. Također izjavljujem da nijedan dio rada nije korišten za bilo koji drugi rad u bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili obrazovnoj ustanovi.

Ivana Obadić

ZAHVALE

Zahvaljujem se svojoj obitelji za razumijevanje i potporu iskazanu tijekom dugog razdoblja nastajanja ovog rada. Nadalje, zahvalila bih se mentoru dr. sc. Filipu Šimetinu Šegviću, doc. na prihvaćanju moje molbe za mentoriranje, kao i na uputama i stručnim akademskih savjetima koji su mi uvelike pomogli u pisanju ovoga rada. Napokon, zahvaljujem se svim prijateljima i kolegama na nezaboravnim druženjima tijekom studiranja i svim savjetima koji su mi pomogli u izradi ovog rada.

SADRŽAJ

1. UVOD	1
1.1. Metodološko-teorijske postavke.....	3
1.2. Izvori i literatura.....	4
2. MEĐIMURJE POD UGARSKOM.....	5
2.1. Hrvatska uprava nad Međimurjem od 1849.- 1861. godine.....	7
2.2. Ponovno pod Ugarskom 1861.-1918.....	9
3. FENOMEN NACIJE I NACIONALIZMA	11
3.1. Integracija nacije	15
3.2. Početna faza integracije hrvatske nacije u Međimurju.....	20
24. NOSITELJI NARODNOG PREPORODA U MEĐIMURJU	25
4.1. Ivan Novak	26
4.2. Luka Purić	28
4.3. Vinko Žganec	29
4.4. Juraj Lajtman.....	31
5. <i>MEĐIMURSKO PITANJE</i>	32
5.2. Školstvo i jezik	40
5.3. Gospodarstvo.....	50
6. ZAKLJUČAK	53
BIBLIOGRAFIJA	55

1. UVOD

Tijekom 19. stoljeća diljem Europe (i svijeta) javljaju se modernizacijski procesi koji su započeli društveni napredak s kojim je došlo do većeg osvještavanja naroda i do javljanja nacionalnih težnji za stvaranje nacionalnih država među njima. U to doba nisu imali uređenu državu, već su bili dio druge države, najčešće bez svojih prava. Austro-Ugarska Monarhija bila je jedna od država koja je unutar sebe imala nekoliko naroda bez objedinjenih teritorija (kao u slučaju hrvatskih zemalja) i stupnja samostalnosti kojeg je primjerice dosegla Ugarska. Nacionalna svijest tih naroda počela se, tijekom 19. stoljeća, formirati s ciljem ostvarivanja višeg stupnja autonomije i obranom elemenata državnosti koje su baštinili iz ranijih razdoblja (sabori, uprava, itd.). Jedan od tih naroda bili su Hrvati. Teritorijalna razjedinjenost hrvatskih zemalja, spori društveni napredak i politička razilaženja otežavali su širenje nacionalne svijesti i hrvatskog narodnog preporoda, zbog čega se u hrvatskim zemljama jasno vide razlike u tempu i razvoju narodnog preporoda. Različiti značaj društvenih elita u hrvatskim zemljama davao je zasebna obilježja nacionalnim integracijskim procesima. U sjevernoj Hrvatskoj postojala je „honoratska“ plemićka i građanska skupina, skupina časnika i građanstva iz Vojne krajine te im se nakon 1848. godine pridružilo građanstvo različitih društvenih slojeva iz Dalmacije, koje je bilo u sukobu s talijanskom i slavo-dalmatinskom gradskom elitom. Na prostoru Istre, Dalmatinske zagore i Bosne i Hercegovine elitu su činili seoski trgovci i bogati seljaci te su uz njih svećenici činili inteligenciju koja je vodila nacionalnu integraciju na tim prostorima. Također, utjecaj je imao i loš gospodarski razvoj hrvatskih zemalja. Podređenost dualističkog sustava gospodarskom razvitku Ugarske usporavao je modernizacijske procese u sjevernoj Hrvatskoj, gdje je zbog snažne društvene elite i „vlastitih“ institucija bilo integracijsko središte hrvatskog prostora.¹

Jedan od tih prostora bilo je Međimurje koje se u više navrata našlo u središtu hrvatsko-mađarskih teritorijalnih prijepora. U administrativnom smislu, Međimurje je veliki dio svoje povijesti bilo dio mađarske Zalske županije, samo se u pojedinim razdobljima uspostavila hrvatska administracija što je bilo dovoljno da se razvijaju hrvatska kultura, tradicija te napose jezik. Bez obzira na izraženu mađarizaciju, Međimurje je po nacionalnosti i dalje ostalo etnički

¹ Nikša STANČIĆ, *Hrvatska nacija i nacionalizam u 19. i 20. stoljeću* (Zagreb: Barbat, 2002.), 4.

najkompaktniji hrvatski kraj.² To potvrđuje popis stanovništva iz siječnja 1921. godine kada je Međimurje imalo 96.945 stanovnika. Prema tom popisu u Međimurju je živjelo 97,6 % Hrvata, dok su ostalih 2,4 % stanovništva činili Mađari (1800), Nijemci (310) i drugi.³ Zbog svojih specifičnih granica često se Međimurje u izvorima naziva „otok“. Taj se naziv održao i danas u njemačkoj i mađarskoj toponimiji (Murinsel; Muraköz). Geografski je položaj imao veliku ulogu u političkom, kulturnom i socio-psihološkom razvitku Međimurja. Njegova pozicija bila je pogodna za promet u sklopu Austro-Ugarske Monarhije, osobito tijekom 19. stoljeća zbog izgradnje željeznice, a plodno tlo i rudna bogatstva davala su još veći poticaj za prisvajanje međimurskog kraja.⁴

Većim dijelom 19. stoljeća Međimurje je pripadalo Ugarskoj, s izuzetkom kratke hrvatske uprave. No, stanovništvo je i dalje zadržalo hrvatski jezik, kao i tradiciju i kulturu. Stoga, Mađari pokreću različite procese snažnije mađarizacije nad međimurskim Hrvatima s ciljem denacionalizacije kako bi se s vremenom asimilirali u mađarsku državnu zajednicu i na taj način Međimurje snažnije homogeniziralo iz perspektive Budimpešte. Kako bi proces mađarizacije bio neuspješan i kako bi se u Međimurju razvijala dalje hrvatska nacionalna svijest, potrebno je bilo pokrenuti odnosno uspostaviti hrvatski narodni preporod u lokalnim okvirima Međimurja. Do 1848. godine hrvatski narodni preporod bilježio je skromne rezultate, no Međimurci su bili upoznati s preporodnim idejama, posebice zahvaljujući zalaganju Stjepana Mlinarića. On je bio hrvatski preporoditelj i pisac, rodom iz Preloga, koji je tijekom hrvatskog preporoda održavao kontakt s predvodnicima pokreta: Ljudevitom Gajem, Dragutinom Rakovcem, Vjekoslavom Babukićem i drugima. Zahvaljujući Mlinarićevom zalaganju u Međimurju se počinju širiti i provoditi preporodne ideje. Njegovim je angažiranjem 1863. godine u Donjoj dubravi, Donjem Vidovcu, Kotoribi i Prelogu obilježeno djelovanje Ćirila i Metoda te je počeo uvoditi knjige pisane hrvatskim pravopisom.⁵ Potrebno je istaknuti kako Međimurje nije imalo narodnu inteligenciju⁶ sve do početka 20. stoljeća koja bi predvodila hrvatski narodni preporod. Na prijelazu iz 19. u 20. stoljeća pojavila se nova generacija međimurskih preporoditelja čiji su predvodnici bili književnik, političar i publicist Ivan Novak, svećenik i pisac Luka Purić, hrvatski pravnik i etnomuzikolog Vinko Žganec i svećenik i pisac

² Vladimir KALŠAN, *Gradansko društvo u Međimurju* (Čakovec: vlastita naklada, 2000.), 9.

³ Josip MODESTIN, „Međimurje“, u: *Narodna enciklopedija srpsko-hrvatsko-slovenačka*, Knj. 2, I-M, ur. Stanoje STANOJEVIĆ (Zagreb: Bibliografski zavod d.d., 1925.), 841.

⁴ Vladimir KAPUN, *Međimurje 1918.* (Čakovec: Zrinski, 1982.), 25-26.

⁵ Borka BUNJAC, „Međimurje u novom vijeku“, u: *Pregled povijesti Međimurja*, ur. Branimir BUNJAC (Čakovec: Povijesno društvo Međimurske županije, 2003.), 88.

⁶ Uzrok je bila društvena struktura Međimurja, koju su većinski činili seljaci. Vidi: BUNJAC, „Međimurje u novom vijeku“, 88.

Juraj Lajtman. Svojim su zalaganjem i radom započeli drugu fazu narodnog preporoda u Međimurju, a time i borbu protiv nametnute mađarizacije kako bi se zadržala i ojačala nacionalna svijest među međimurskih Hrvatima i naposljetku međimurski kraj povezao s ostalim hrvatskim zemljama.

1.1. Metodološko-teorijske postavke

Miroslav Hroch, češki povjesničar koji se bavio teorijom nacije, izradio je model integracije nacija. Model je podijelio na tri faze: početna ili A faza u kojoj pojedinci (intelektualci i pisci) iznose ideje koje će činiti osnovu nacionalnog pokreta i nacionalne ideologije, odlučna ili B faza, u kojoj se razvija nacionalni pokret, čiju jezgru čini inteligencija koja organizirano provodi nacionalnu agitaciju, šireći je postupno na sve društvene slojeve i treći ili C fazu, u kojoj je narodni preporod uspješno završen, odnosno nacionalna svijest se raširila na veliku većinu stanovništva te je moguće započeti borbu za stvaranje vlastite nacije. Na temelju tog modela, u ovom radu će se istražiti i analizirati druga faza nacionalne integracije u Međimurju, odnosno na koji su način nositelji druge faze nacionalne integracije sagledavali problematiku međimorskog kraja tijekom posljednje mađarske uprave nad Međimurjem.

U radu će se, na temelju analize izvora i analize dostupne relevantne stručne literature, proučiti i pokušati prikazati zapažanja međimorske inteligencije o položaju i životu međimorskih Hrvata u Međimurju tijekom vremena kada je pripadalo Ugarskoj te na njihovo viđenje kako riješiti problem mađarizacije⁷, slabljenje hrvatskih nacionalnih osjećaja kod Međimuraca te pripojenje Međimurja ostalim hrvatskim zemljama. Također, naglasak će biti stavljen i na preporoditelje i njihova životna iskustva, odnosno cilj je analizirati utjecaj njihovog životnog iskustva na njihov način pisanja i razmišljanja. Analiza će se temeljiti na izvorima iz razdoblja početka 20. stoljeća, jer je to vrijeme kada je mađarizacija bila najintenzivnija, kao i borba protiv nje, budući da se tada stvara nova generacija međimorskih preporoditelja čiji je rad duboko ušao u problematiku Međimurja i njegovog nacionalnog identiteta. Glavna teza ovog rada temelji se na činjenici da su međimorski Hrvati, unatoč mađarskoj hegemoniji, i

⁷ Mađarizacija je proces kojim je mađarski vladajući sloj u razdoblju od kraja 18. stoljeća pa sve do raspada Austro-Ugarske Monarhije nastojao nametnuti nacionalne mađarske političke, jezične i kulturne vrijednosti nemađarskim narodima (Slovacima, Hrvatima i drugima u zemljama krune sv. Stjepana). <https://proleksis.lzmk.hr/35544/>
Pregled: 13.06.2024.

politički i kulturno odvojeni od Kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije (odnosno Banske Hrvatske u realnom smislu), uspjeli održati hrvatski nacionalni identitet, a da je rad mlade inteligencije početkom 20. stoljeća na vrhuncu mađarizacije omogućio da se hrvatstvo uspije održati kod međimurskog stanovništva. Iako je hrvatska politika prema Međimurju bila pasivna te je dovela do političke indiferentnosti međimurskih Hrvata, zalaganje mlade međimurske inteligencije, odnosno njihovo građenje i isticanje nacionalnog identiteta te širenje nacionalne svijesti, omogućilo je da se Međimurje ponovno pripoji zemlji matici.

1.2. Izvori i literatura

Fundamentalni izvori ovog rada su povijesne brošure međimurskih preporoditelja: *Put k slobodi i sreći* (Luka Purić), *Istina o Međumurju* (Ivan Novak) te brošura nepoznatog autora *Rad za Međimurje nekad i sad*. Te su brošure posebno odabrane zbog svoje dostupnosti, ali i zbog temeljite analize autora situacije u Međimurju. Brošure Novaka i Purića objavio je Zvonimir Bartolić u svojim istraživanjima narodnog preporoda u Međimurju. Dok brošura *Rad za Međumurje nekad i sad* nije bila objavljena i korištena u dosadašnjim istraživanjima, a koja je sačuvana u Muzeju Međimurja. Nadalje, analizirali su se članci, uz već spomenute autore, i od Vinka Žganca i Jurja Lajtmana objavljeni u *Hrvatstvu i Hrvatskom pravu*. Serije članaka objavio je Zvonimir Bartolić u knjizi *Sjevernohrvatske teme VII. – Hrvatski narodni pokret međimurskih Hrvata*. U svojim radovima autori detaljno iznose vlastita viđenja o procesu mađarizacije, položaju međimurskih Hrvata, nacionalnoj svijesti, školstvu, jeziku, gospodarstvu, itd., ali i potrebu o poduzimanju određenih akcija kako bi se pokrenula borba da se hrvatski nacionalni identitet u Međimurju očuva odnosno potvrdi njegovu teritorijalnu pripadnost hrvatskim zemljama. Potrebno je naglasiti kako neki od navoda u izvorima prikazuju možda izmijenjenu stvarnost, odnosno da su neke tvrdnje prenaplašene ili izmijenjene od autora u svoju korist, kako bi naglasili neprilike u Međimurju. Osim toga, radovi su napisani iz dominantno hrvatske nacionalne perspektive, pa ponekad zapostavljaju ili zanemaruju elemente multikulturalnosti i transnacionalne aspekte koji su do 1918. postojali diljem Habsburške Monarhije, a svakako ostaju još uvijek neistraženi. Ipak, uzimajući u obzir da više autora govore o jednakim ili pak sličnim problemima, s istim ili sličnim uzrokom i posljedicama, potrebno ih je uzeti u obzir i analizirati u kontekstu situacije. Uz izvore, koristit će se i literatura vezana uz povijest Međimurja. Iako stručne literature na temu Međimurja u 19. stoljeću nedostaje

(naročito prema standardima suvremene historiografije), mogu se najčešće pronaći pregledi povijesti. Od lokalne literature potrebno je istaknuti: pedagoga i lokalnog povjesničara Vladimira Kapuna, koji se bavio poviješću Međimurja, povjesničara i sociologa Vladimira Kalšana koji je, osim što je objavio povijest Međimurja⁸, pisao o nastanku građanskog društva u Međimurju, vjerskom životu Međimurja te pedagoginju Franku Bauk koja je dala prikaz povijesti školstva u Međimurju.⁹ Potrebno je ponovno istaknuti rad književnog povjesničara Zvonimira Bartolića koji je prvi istražio preporod u Međimurju te nam dao uvid u rad međimurske inteligencije. Donedavno je to bio jedini rad na tu tematiku, a nedavno je objavljena doktorska disertacija Dražena Ružića „*Hrvatska nacionalna integracija u Međimurju*“, u kojem se temeljito osvrnuo na sve tri faze nacionalne integracije te je dao još jedan uvid i analizu u rad međimurske inteligencije. Što se tiče strane literature, ni jedan autor se nije temeljito bavio pitanjem Međimurja u Mađarskoj, no istraživanju je doprinijela sinteza mađarske povijesti *Povijest Mađarske* koju je napisao László Kontler te rad Dinka Šokčevića o hrvatsko- mađarskim odnosima *Hrvati u očima Mađara, Mađari u očima Hrvata*.

2. MEĐIMURJE POD UGARSKOM

Međimurje je u razdoblju od 1790. do 1918. godine politički i administrativno pripadalo Ugarskoj, odnosno konkretno Zalskoj županiji, uz iznimku u razdoblju od 1848. do 1861. kada je privremeno uspostavljena hrvatska uprava. Naime, godine 1848. narodi Habsburške Monarhije, među njima i Hrvati, zahtijevali su ukinuće kmetstva i ostvarivanje određenih nacionalnih prava. Mađari su zahtijevali slobodu, jednakost i bratstvo te je Europa na njih gledala s određenim simpatijama. U početku je kralj Ferdinand I. popuštao mađarskim zahtjevima, ali s vremenom je sve više dolazilo do zaoštavanja odnosa između Pešte i Beča. Mađari su još u proljeće 1848. u Međimurju stacionirali 6000 vojnika u slučaju prodora hrvatske vojske preko rijeke Drave. Već početkom svibnja ta je vojska na temelju naredbe povučena s Drave, čemu se usprotivio zapovjednik László Csány. Iz tog su razloga ugarske vlasti donijele nalog prema kojem se trebala oformiti pučka straža u Čakovcu iz redova pričuvnih vojnika.¹⁰ Revolucionarna zbivanja omogućila su Ugarskoj da dobije visoki stupanj

⁸ Vladimir KALŠAN, *Međimurska povijest* (Čakovec: vlastita naklada., 2006.).

⁹ Franka BAUK, *Povijest školstva i prosvjete u Međimurju* (Prilog hrvatskoj nacionalnoj povijesti osnovnog školstva i prosvjete) (Čakovec: Zrinski, 1992.).

¹⁰ Vladimir KALŠAN, *Međimurska povijest* (Čakovec: vlastita naklada, 2006.), 203.

autonomije te je tzv. travanjskim ustavom odnos Mađarske i Austrije sveden na personalnu uniju. Ozakonjena je odluka kojom se Hrvatska proglašava sastavnim dijelom Ugarske čime se ona svodi na civilnu Hrvatsku sa skromnom pokrajinskom autonomijom, Slavonija je postala integralan dio mađarske države i nestaje kao posebna kraljevina, a vojska Vojne krajine stavljena je pod vlast mađarske vlade.¹¹ U prvim mjesecima revolucije hrvatskoj politici nameće se pitanje odnosa Hrvatske s Austrijom i Ugarskom. Mađarski nacionalizam koji nije priznavao ravnopravnost nemađarskim narodima okrenuo je hrvatsku političku prema Austriji. Ugarske su vlasti Hrvatsku smatrale integralnim dijelom Kraljevine Ugarske i nastoje ukinuti njezinu ograničenu samoupravu i s vremenom je uključiti u velikomađarsku državu. Hrvatsko izaslanstvo 31. ožujka 1848. godine kralju predaje zahtjeve Narodne skupštine kojima se traži sjedinjenje hrvatskih zemalja te pridruživanje Rijeke i Međimurja, koji su bili pripojeni Ugarskoj. Prije dolaska hrvatskog izaslanstva u Beč, kralj je 23. ožujka 1848. godine imenovao Josipa Jelačića za bana koji 19. travnja 1848. godine prekida sve veze s ugarskom vladom, dok o tome ne odluči Hrvatski sabor na zasjedanju u lipnju.¹²

Mađarski je palatin tražio krajem travnja od Jelačića da poništi nezakonite odluke, posebno proglas o prekidu službenih veza Hrvatske s Mađarskom i da se dođe osobno opravdati u Peštu. Jelačić je ignorirajući taj poziv formalno bio svrgnut s banske časti od strane palatina sredinom svibnja 1848. godine. Imenovana je kraljevska komisija na čelu s generalom Hrabowskim, koja je treba ispitati revolucionarna događanja u Hrvatskoj. Kralj je pismima 6. i 7. svibnja 1848. godine podvrgnuo Jelačića i Vojnu granicu ugarskoj vladi, a krajem svibnja uputio je Jelačiću zahtjev da dođe na Dvor kako bi se spriječilo otvaranje Hrvatskog sabora, zakazanog za 5. lipnja 1848. Manifestom od 10. lipnja 1848. kralj je svrgnuo Jelačića s banske časti zbog nastojanja da Hrvatsku odcijepi od Mađarske i zbog neposlušnosti palatinu, mađarskoj vladi i kralju.¹³ Ipak, bečki je dvor suptilno podržavao Jelačićevo protumađarsko djelovanje, no još uvijek nije mogao otvoreno istupiti protiv mađarske vlade sve do listopada iste godine kada je car raspustio mađarski sabor, a Jelačić je imenovan njegovim namjesnikom i vrhovnim zapovjednikom u Ugarskoj.¹⁴ Netom prije toga, Jelačiću su 4. rujna 1848. vraćene banske ovlasti, a kralj je objavio dva manifesta u kojima osuđuje nezakonite postupke ugarske vlade. U tim se manifestima Bečki dvor prvi put službeno izjasnio za punu ravnopravnost svih ugarskih naroda

¹¹ STANČIĆ, *Hrvatska nacija i nacionalizam*, 175.

¹² Tomislav MARKUS, „Mađarski nacionalizam i hrvatska politika 1848.-1849.“, u: *Časopis za suvremenu povijest* 29/1 (1997.): 43-48.

¹³ ISTO, 49.

¹⁴ Jaroslav ŠIDAK, *Studije iz hrvatske povijesti za revolucije 1848-49.* (Zagreb: Institut za hrvatsku povijest Sveučilišta, 1979.), 28.

i prestanak mađarske prevlasti.¹⁵ U rujnu 1848. godine Jelačić se odlučio na vojnu intervenciju zbog nerješavanja problematike hrvatskog pitanja u Ugarskom saboru. Dana 11. rujna 1848. godine, hrvatska se vojska približila mostu na Dravi kako bi se zauzelo Međimurje i stavilo ga pod upravu Banskog vijeća.¹⁶ Otpor za prodor u Međimurje nije pružan, a pučka se straža raspala. Hrvatska vojska na čelu s banom Jelačićem ušla je u Čakovec gdje se ulogorila na kratko vrijeme, nakon čega je krenula dalje prema Lendavi i mađarskoj granici.¹⁷ Nakon što je Jelačić došao pred Beč, Lajos Kossuth je izdao naredbu da mađarska vojska uđe preko rijeke Mure u Hrvatsku. Obrana Međimurja popustila je 17. listopada te su Mađari pripojili Međimurje, no već 12. studenoga graničarska je vojska generala Todorovića istjerala Mađare, a Jelačić je od Beča zatražio pripojenje Međimurja Banskoj Hrvatskoj, što je i naposljetku odobreno. Na taj je način međimurski kraj proglašen Čakovečkom podžupanijom Varaždinske županije. Međutim, i nakon službenog pripojenja Hrvatskoj, događali su se poneki upadi mađarskih postrojbi u Međimurje s pokušajem ponovnog osvajanja. Upadi su trajali do kraja studenoga 1848. godine kada zbog većih gubitaka Mađari odustaju od vojničkog zauzimanja Međimurja. Slomom mađarske revolucije 1849. godine i političkom stabilizacijom u Monarhiji, Međimurje je pripojeno Hrvatskoj i priključeno Varaždinskoj županiji. No kasnije nije donesen zakon kojim bi se uredio status Međimurja, zbog čega su Mađari na gubitak Međimurja gledali samo kao provizorij.¹⁸

2.1. Hrvatska uprava nad Međimurjem od 1849.- 1861. godine

Odluka da Međimurje ostane sastavni dio Hrvatske u Habsburškoj Monarhiji bila je privremena dok se ne donese zakon koji bi službeno potvrdio odluku. Međutim, nakon što je još pred kraj revolucije postalo jasno da liberalne koncepcije preustroja Monarhije neće pobijediti, pa je inaugurirano razdoblje neoapsolutizma, tijekom kojeg se u zemlji ponovno vratila centralizacija, što je značilo da se vladalo uredbama, zakon koji je trebao osigurati pripojenje Međimurja Banskoj Hrvatskoj nikad nije donesen. Na taj su način, po padu neoapsolutizma (Bachovog apsolutizma), Mađari odlučno tražili da se međimurski kraj vrati pod njihovu upravu.¹⁹ Tijekom razdoblja neoapsolutizma donesena je Uredba o ustroju političkih upravnih oblasti u Hrvatskoj i Slavoniji. Na temelju nje Banska Hrvatska je

¹⁵ MARKUS, „Mađarski nacionalizam i hrvatska politika 1848.-1849.“, 56.

¹⁶ ISTO, 57.

¹⁷ BUNJAC, „Međimurje u novom vijeku“, 81.

¹⁸ BUNJAC, „Međimurje u novom vijeku“, 85-86.

¹⁹ KALŠAN, *Međimurska povijest*, 214- 215.

podijeljena na četiri županije, a Slavonija na dvije. Jedna od četiri hrvatskih županija bila je Varaždinska, koja je podijeljena na kotare, a Čakovec je bio jedan od središta. Međimurje je stavljeno u razinu podžupanije u sastavu Varaždinske županije. Kotarskim predstojnikom (k. k. Bezirksvorsteher) u Čakovcu imenovan je Anton Globočnik iz Prekmurja, koji će nakon pada „Bachovog apsolutizma“ morati predati Međimurje pod ugarsku upravu.²⁰ Uredba o županijama i podžupanijama iz 1850. godine promijenjena je Silvestarski patentom 1853. godine kada Varaždinska županija dobiva novu podjelu na trinaest vanjskih i tri gradska kotara: Varaždin, Koprivnica i Križevci. Dok su u Međimurju to bili preloški, čakovečki i štrigovski kotar. Zbog svog je geografskog položaja Međimurje postalo bitan faktor u povezanosti s ugarskim djelom Monarhije. U razdoblju hrvatske uprave započela je gradnja željezničke pruge Pešta – Trst, čija je trasa išla kroz Međimurje.²¹

Tijekom hrvatske uprave Međimurje je postalo i važan gospodarski faktor za Varaždinsku županiju, ali i cijelu civilnu Hrvatsku, budući da je prema svim gospodarskim pokazateljima bilo najrazvijenije područje županije. Od velikog je značaja bio grad Čakovec kao središte trgovine s Mađarskom. O tome svjedoči i podatak da je čakovečki kotar brojao 48 trgovaca i 332 obrtnika, dok je kotar Prelog brojio 235 obrtnika te 3465 zemljoposjednika, a Krapinski kotar 3566 zemljoposjednika, što je tada bilo najviše u Hrvatskoj. Od posebnog gospodarskog značaja bila je tvornica šećera (njem. *Zuckerfabrik*) u Čakovcu. Šećerana je bila prvi industrijski pogon u Čakovcu koji je osnovao grof Juraj Feštetić. Zahvaljujući industrijskom pogonu u Međimurje je prvi put dovezen parni stroj,²² na temelju čega se može utvrditi kako je tijekom hrvatske uprave Međimurje doživjelo još veći gospodarski razvoj i postalo krucijalan faktor u gospodarstvu Varaždinske županije te cijele Hrvatske. Također, u drugoj polovici 1850-ih provedena su geološka istraživanja na području Peklenice i Selnice kojima su otkrivena nalazište nafte i ugljena. Iako eksploatacija nije započela sve do kraja 19. stoljeća, istraživanja su uvelike pomogla da međimurski kraj postane bitan faktor za industriju.²³ Kratkoročna hrvatska uprava nad Međimurjem nije vratila međimurski kraj zemlji matici, već je donijela napredak u gospodarskom pogledu, što je omogućilo da Međimurje postane jedna od najrazvijenijih dijelova Hrvatske.

²⁰ Globočnik, Anton (Železniki, 20. 5. 1825 – Beč, 2. 3. 1912.), slovenski pravnik. Radio u sudskoj i upravnoj službi u Kranjskoj i Hrvatskoj. Posljednji kotarski predstojnik u Čakovcu prije pripojenja Ugarskoj. Napisao je izvještaj od događanjima u Međimurju tijekom tog razdoblja (8. knjiga izvještaja muzejskog društva za Kranjsku); MODESTIN, „Međimurje“, 845.

²¹ KALŠAN, *Međimurska povijest*, 219.

²² KALŠAN, *Međimurska povijest*, 221-222.

²³ ISTO, 224.

2.2. Ponovno pod Ugarskom 1861.-1918.

Tijekom pregovora između Ugarske i Austrije 1859. godine, zbog reorganizacije države, Mađari su, predvođeni grofom Széchenyjem (koji je preminuo 1860.) odlučno tražili ponovno pripojenje Međimurja Ugarskoj. To je bio ultimatum Austrijancima, jer su Mađari prijetili da se pregovori neće nastaviti. Na temelju mađarskih zahtjeva, car i kralj Franjo Josip I. je u siječnju 1860. godine od Hrvatske banske konferencije zatražio da iznese dokaze o pripadnosti Međimurja Hrvatskoj.²⁴ Na sazvanoj banskoj konferenciji 15. siječnja 1860. godine donesen je zaključak da Banska konferencija nema ovlasti raspravljati o teritorijalnim pitanjima, već da o istima mora raspraviti Hrvatski sabor. Banska je konferencija tražila od cara da se pričeka odluka Hrvatskog sabora, no Mađari su vršili snažan pritisak na Dvor.²⁵ Konačna rasprava o međimurskom pitanju vodila se na sjednici Ministarskog vijeća u Beču 24. siječnja 1861. godine kojom je presjedao vladar. Mađari su svoje zahtjeve argumentirali time da je Međimurje oko dvjestotinjak godina, sve do 1848., pripadalo Ugarskoj te u tom razdoblju Hrvatski sabor nije osporavao pripadnost. Pitanje teritorijalne pripadnosti Međimurja riješeno je prije sazivanja Hrvatskog sabora. Car Franjo Josip I. 27. siječnja 1861. godine naredio da se Međimurje pripoji Ugarskoj te je svoju odluku obrazložio time što Banska konferencija nije dala validne dokaze kojima bi potvrdili hrvatsko pravo na Međimurje.²⁶ O raspoloženju u Međimurju povodom odluke o ponovnom pripojenju Ugarskoj, zanimljivi su prikaz dali dalmatinski misionari Antonio Ayala i Antonio Giuriceo. Obojica su mjesec dana nakon odluke boravili u Prelogu i zabilježili podjelu stanovništva na dvije struje – jednu za Mađare, a druga za Hrvate: *Jedna je bila za Mađare, a druga za Hrvate i na sve su se strane vidjele razvijene njihove zastave. Zbog toga nam je uznemireni nadbiskup (Haulik) pri oproštaju preporučivao opreznost i obazrivost i ponudio boravak u Zagrebu ako nas tamošnji narod ne primi. Dogodilo se da su se prvog dana misija mijenjali činovnici od hrvatskih u mađarske pa smo zbog mjera opreza sumnjali u uspjeh vježbi. Ali srdačan prijem župnika i drugih dolazili iz okolnih mjesta, a još više posjet naroda u crkvu, davali su nam dobre nade...*²⁷ Prema njihovim opažanjima može se zaključiti kako u Međimurju, unatoč podijeli na dvije struje, nije prevladala negativna atmosfera među stanovništvom.

²⁴ Zvonimir BARTOLIĆ, *Sjevernohrvatske teme VI. – Luka Purić – Međimursko pitanje i hrvatski narodni pokret međimurskih Hrvata* (Zagreb: Naklada „Dr. Feletar“, 2001.), 61.

²⁵ KALŠAN, *Međimurska povijest*, 225.

²⁶ Željko HOLJEVAC, *Nejednaki partneri: Hrvatsko-mađarski odnosi 1860.-1873.* (Zagreb: Plejada-Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, 2024.), 420.

²⁷ KALŠAN, *Međimurska povijest*, 226.

Na taj je način sudbina Međimurja bila je zapečaćena još prije sklapanja Hrvatsko-ugarske nagodbe. Tijekom početnih pregovora 1866. godine pitanje Međimurja bilo je jedno od tema rasprave, no unionisti su već tada zauzeli stav da nemaju konkretna prava na Međimurje, već da je prioritet Rijeka. Stoga, tijekom hrvatsko-mađarskih pregovora 1868. godine Međimurje nije bilo dio rasprave jer se smatralo da je pitanje njegove pripadnosti riješeno 1861. godine.²⁸ potpisanom 24. rujna 1868. godine. Takav rasplet pitanja teritorijalne pripadnosti Međimurja omogućila je pobjeda bana Levina Raucha na izborima za Hrvatski sabor 1867. godine, kada je osigurana i pobjedu mađaronima. Iako su Hrvatska stranka prava i Narodna stranka isticale problematiku teritorijalne cjelokupnosti Hrvatske, u dualističkoj Monarhiji nije postojala mogućnost za isto, a još manja za pripojenja Međimurja. Odmah nakon nagodbe, mađarske su vlasti krenule s postupnom denacionalizacijom i mađarizacijom Hrvata na području Međimurja. Dotadašnje hrvatske institucije bile su u potpunosti ukinute. Odmah po preuzimanju vlasti gradile su se brojna pučke škole s glavnim ciljem – mađarizacijom. Glavna institucija mađarizacije i odnarođivanja Međimuraca postala je Državna muška učiteljska škola u Čakovcu, osnovana 1878. godine.²⁹ Mađarski jezik uveden je u sve sfere javnog života čime je postao i službeni jezik. Veliku ulogu u procesu mađarizacije Hrvata u Međimurju imao je i list *Muraköz – Medjimurje* koji je izlazio od svibnja 1884. godine. Hrvatska nacionalna svijest u Međimurju bila je uvelike ugrožena, no Katolička je crkva uspijevala donekle održavati hrvatski narodni duh. Iako mađarizacija nije bila uspješna na nivou koji su očekivale mađarske vlasti jer većina međimurskih Hrvata nije usvojilo i progovorilo mađarskim jezikom, nacionalni se hrvatski osjećaj lagano gubio te su Međimurci postali nacionalno i politički ravnodušni.³⁰ Iz tog proizlazi zaključak da je proces denacionalizacije i mađarizacije polučio određene rezultate u korist mađarske politike jer su uspjeli marginalizirati Međimurce od političke angažiranosti i nacionalnih osjećaja. Mađarski se utjecaj posebice vidio i u javnom životu Međimurja. Po uzoru na njih u Čakovcu i Prelogu osnovana su brojna društva, čija je glavna zadaća bila njegovanje mađarske kulture i povijesti. Tijekom razdoblja od 1867. godine do 1918. godine osnovano su i djelovala 52 društva. Najstarije osnovano društvo bilo je *Čitalački krug Donja Dubrava*, osnovano 1867. godine. Neka od značajnijih društava bila su *Društvo za uređenje grada*, *Preloško društvo za pomaganje siromašne školske djece* i *Građansko društvo Čakovec*. Sva su

²⁸ HOLJEVAC, *Nejednaki partneri*, 423-424. Detaljnije o Hrvatsko-ugarskoj nagodbi vidi u: Ladislav HEKA, *Hrvatsko-ugarska nagodba u svijetlu povijesnih osoba – u povodu njezine 150. obljetnice* (Subotica: Zavod za kulturu vojvođanskih Hrvata, 2019.).

²⁹ Emil HERŠAK – Joža ŠIMUNKO, „Međimurje – povijest, identitet i seobe“, *Migracije i etničke teme* 6/4 (1990.), 581.

³⁰ KALŠAN, *Međimurska povijest*, 229-230.

društva bila zabavnog, sportskog ili dobrotvornog karaktera i bila su pod upravom Mađara ili mađarona.³¹

Potrebno je spomenuti kako se gospodarski razvoj Međimurja nastavio i pod mađarskom upravom. Temelj brzog razvoja i značaja grada Čakovca bila je njegova prometna povezanost. Željezničke trase koje su prolazile kroz Međimurje i povezivale Peštu s drugim krajevima Monarhije postavile su Čakovec na mjesto gospodarskog centra Međimurja i šire. To je privuklo u Međimurje jeftinu i brojnu radnu snagu, ali i brojne poduzetnike koji su pokrenuli svoje poslove u Međimurju. Tijekom druge polovice 19. stoljeća veliku ulogu u gospodarstvu Međimurja imale su osnovane štedionice. Kao i drugdje, u Čakovcu su glavnu ulogu u tome imali Židovi. Prva štedionica osnovana je 1871. godine, a do Drugog svjetskog rata sveukupno ih je osnovano devet. Osnovane su i brojne tvrtke koje su se bavile proizvodnjom građevinskog materijala, tekstilnom industrijom, drvnom industrijom i drugo.³²

3. FENOMEN NACIJE I NACIONALIZMA

Snažan utjecaj fenomena nacije i nacionalizma, koji se pojavio krajem 18. stoljeća, nastavio se iz 19. u 20. stoljeće, a ima globalan utjecaj i danas. Fenomen modernih nacija i nacionalizma već je više od dva stoljeća jedan od većih istraživačkih problema, budući da postoje nesuglasice među istraživačima o njihovoj povijesnoj ulozi i samom nastanku. Tijekom istraživanja spomenutih fenomena istraživačima je teško održati racionalnost i objektivnost jer pojam nacije budi određenu emocionalnu povezanost s nacijom kojoj istraživači pripadaju. Stoga je ispred istraživača težak zadatak održati odmak od vlastitih emocija jer se vrlo često osjećaj pripadnosti naciji može koristiti za određenu manipulaciju kako bi se ostvarili različiti interesi i opravdali određeni postupci.³³

Hrvatski povjesničar Petar Korunić u svojim se istraživanjima bavio značenjem pojma nacije. Došao je do zaključka da pojam ima različito značenje prije i nakon kraja 18. stoljeća. Naime, objašnjava kako je pojam „nacija/e“ do 18. stoljeća obuhvaćao male lokalne zavičajne udruge, grupe ili podskupine unutar neke veće skupine na određenom prostoru. Dok od 19. stoljeća „nacija“ postaje središnji fenomen, nastalim pod utjecajem modernizacijskih procesa

³¹ KALŠAN, *Međimurska povijest*, 246-250.

³² ISTO, 239-242.

³³ Nikša STANČIĆ, *Hrvatska nacija i nacionalizam*, 4.

(industrijske revolucije, modernizacije školstva, urbanizacije i drugo) koji integriraju sve pokrajine jednog naroda u modernu naciju na području književnosti, jezika, obrazovanja, kulture, politike, tržišta, nacionalnih institucija itd. Objašnjava kako su prije nastanka moderne nacije postojale etničke skupine i etnije, o čemu i svjedoče brojni arheološki nalazi, te su one činile etnički pluralizam. Nastankom moderne nacije, etničke grupe i etnije nisu nestale, već su se pod utjecajem modernizacijskih procesa transformirale u nove društvene sisteme i organizacije. Jedan od takvih primjera bio je i hrvatski prostor. Tijekom 19. stoljeća kada se počinje razvijati moderna hrvatska nacija, na hrvatskom prostoru su uz Hrvate, kao dominantna etnija, postojale druge sub-etnije i grupe koje su zajedno s hrvatskim narodom tvorile kulturnu i etničku raznolikost. Korunić zaključuje kako tijekom 19. i 20. stoljeća dolazi do neprekidnog razvoja, nastanka i transformacije društva, kulture, identiteta i nacija pod utjecajem modernizacijskih procesa.³⁴

Jedan od najznačajnijih istraživača nacije i fenomena nacionalizma, Miroslav Hroch, naciju je definirao kao veliku društvenu grupu na koju su kroz dulje razdoblje djelovali gospodarski, politički, teritorijalni, vjerski, kulturni i drugi odnosi na temelju kojih se događaju razne društvene promjene. Naciju doživljava kao osnovnom stvarnošću, dok je fenomen nacionalizma proizašao iz nacije.³⁵ Pitanjem nacionalizma bavio se i Stančić objašnjavajući kako je pojavom fenomena nacije i nacionalizma predstavljao pozitivan nacionalni osjećaj. Nakon Drugog svjetskog rata, na Zapadu je pojam nacionalizam dobio negativnu konotaciju jer je obuhvaćao pojmove od domoljublja do šovinizma te spremnost na genocid. U današnjoj se zapadnoj znanosti nacionalizam smatra težnjom stvaranja nacije na temelju etničko-nacionalnih načela. U srednjoj Europi nacionalizam nije nosio negativno značenje te se često poistovjećivao s patriotizmom. Pojam se općenito odnosio na nacionalnu ideologiju i djelovanje pojedinca ili grupe pod utjecajem nacionalizma.³⁶

U procesu nastajanja moderne nacije Hroch stavlja naglasak na gospodarske odnose. S druge strane, naglašava kako se ne smiju uzimati kao jedini uvjet jer se gospodarski odnosi za stvaranje moderne nacije mogu, ali ne moraju razvijati samostalno. Postoji povezanost između raznih odnosa pa je tako na primjer razvoj jezika ili kulture ovisio o razvoju gospodarstva.

³⁴ Petar KORUNIĆ, „Nacija i nacionalni identitet“. *Revija za sociologiju* 36 (2005), br. 1-2: 88-89. Korunić se pitanjem nacionalnog identiteta također bavi u brojnim drugim radovima, a naročito u: Petar KORUNIĆ, *Rasprava o izgradnji moderne hrvatske nacije: nacija i nacionalni identiteti* (Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest, podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2006.).

³⁵ Miroslav HROCH, *Društveni preduvjeti nacionalnih preporoda u Europi: komparativna analiza patriotskih grupa malih europskih nacija* (Zagreb: Srednja Europa, 2006.), 31-32.

³⁶ STANČIĆ, *Hrvatska nacija i nacionalizam*, 6-7.

Prema Hrochu, temelji razvoja gospodarskih odnosa za stvaranje nacije trebaju se promatrati još od razdoblja jednostavne proizvodnje dobara kada je trgovina dobrima među pripadnicima različitih klasa i društvenih grupa omogućila istupanje iz feudalne ovisnosti. Razvoj kapitalističke proizvodnje doveo je do pojave nacionalnog tržišta koje je do tada neovisne regije čvrsto spojio u jednu cjelinu povezanu zajedničkim tržišnim zakonima i carinskim okvirom.³⁷

Definicijom nacije bavio se i hrvatski povjesničar Nikša Stančić koji ju definira kao veliku društvenu skupinu koju povezuje osjećaj vlastitog identiteta, no naglašava kako postoje dvije struje mišljenja o nastanku nacija. Jedna smatra da je nacija proizašla iz građanskog društva, odnosno djelovanjem mladog građanstva te zastupa se kontinuitet između etničkih zajednica i nacije. Druga struja smatra kako je nacija skupina koju povezuje zajednička prošlost, tradicija, kultura, teritorij, jezik i dr. Ističe da je nacija moderni proizvod, odnosno produkt novovjekovnih modernizacijski procesa.³⁸ Također, razvio je teoriju o dvije vrste nacija: zapadne i srednjoeuropske.³⁹ Pod pojmom „zapadne nacije“ spadaju nacije koje su nastale tijekom društvenih i političkih promjena od SAD-a do Francuske u kojoj je revolucija stvorila naciju kao političku zajednicu ravnopravnih građana kao nositelja suvereniteta države. S druge strane, „srednjoeuropske nacije“ vežu pojam nacije uz etnicitet, stoga ti narodi često ne rabe pojam „nacija/e“, već „etnička skupina“. U Europi su prije moderne najzastupljenije zajednice bile etničke zajednice i staleške „nacije“. Stančić, uspoređujući predmoderne zajednice i moderne nacije, zaključuje kako su predmoderne zajednice, u tada polariziranom društvu, integrirale samo pojedine slojeve društva (na pučkoj razini), a staleške su nacije integrirale plemstvo tj. gornje slojeve društva. Etničke zajednice nisu bile političke zajednice, dok su staleške nacije bile institucionalizirane u feudalnoj državi te su činile političku zajednicu u kojoj je djelovala plemićka ideologija. Na taj način Stančić povlači paralelu između staleške nacije i moderne nacije, odnosno da potonja preuzima mjesto staleške nacije u modernom društvu, budući da je institucionalizirana i stvara nacionalnu ideologiju, no na način da su je oblikovali modernizacijski procesi i prilagodili tadašnjem društvenom razvoju. Upravo su modernizacijski procesi omogućili da nacija u modernom smislu riječi integrira pripadnike svih društvenih slojeva i da se stvori jedinstveno socijalno, političko i kulturno polje. Nadalje, Stančić argumentira kako su nacije nastajale pod različitim društvenim, kulturnim i političkim uvjetima i kako je to bio dugotrajan proces. Stoga razvoj moderne nacije treba promatrati kao proces koji

³⁷ HROCH, *Društveni preduvjeti nacionalnih preporoda u Europi*, 33-35.

³⁸ STANČIĆ, *Hrvatska nacija i nacionalizam*, 4-5.

³⁹ Više o tome može se saznati iz poglavlja „Zapadne nacije“ i „Srednjoeuropske nacije i nacionalizam“. Vidi: STANČIĆ, *Hrvatska nacija i nacionalizam*, 21-61.

se razlikovao ovisno o prostoru, društvu i vremenskom trajanju, zbog čega se razvoj svih nacija ne može svrstati pod isti nazivnik.⁴⁰

O istom govori i Hroch te objašnjava kako se nastanak nacije može gledati kroz prizmu preoblikovanja određenog feudalnog društva u kapitalističko ili pojave nove klase koja nije bila etnički povezana s trećim staležom. Tada dolazi do nacionalnog pokreta koji nije bio samo protiv starog režima, već i protiv nove klase tj. buržoazije.⁴¹ Vidljivo je da oba istraživača stavljaju naglasak na postojanje različitih procesa razvoja moderne nacije kako bi se pokazalo da se fenomen nacije ne može gledati kao jednosmjernan proces, jednak za sve nacije, već kao proces koji je ovisio o brojnim faktorima koji su bili karakteristični za određenu društvenu grupu.

Proces razvoja nacije nije bio jednak svugdje, stoga su istraživači odlučili stvoriti osnovni model, koji je bio prisutan kod većeg broja nacija. Prema Hrochu određena su dva temeljna modela razvoja moderne nacije⁴²:

1. Model u kojem se kod trećeg staleža stvara nacionalni pokret, buni se protiv vladajućeg sloja (npr. Velika Britanija, Francuska, Njemačka i druge „velike“ nacije) i
2. model kada narodi nemaju etničku vladajuću klasu tijekom stvaranja nacije, već njima vlada strana nacija; narodi koji su se oblikovali kao etnička, ali ne i samostalna, politička jedinica; narodi koji nisu imali kontinuirani doprinos vlastitom književnom jeziku i svojim su razvojem kapitalizma djelomično ili potpuno došli pod vlast strane buržoazije.

Upravo taj drugi model Hroch naziva i preporodom male ili potlačene nacije. Razlikuje dvije vrste potlačenih nacija: one koje nemaju povijesnu podlogu za neovisno političko oblikovanje i one koje vuku etničke etnitete još od srednjeg vijeka; koje su imale svoju feudalnu klasu, ali su prije razvoja u modernu naciju izgubile neovisnost ili bitne političke faktore. Stupanj potlačenosti bio je također značajan čimbenik u razvoju moderne nacije. Od onih nacija čiji je nacionalni identitet bio marginaliziran do političke i ekonomske ovisnosti te kulturne stagnacije naroda koji su ranije bili neovisni. U tu kategoriju spadaju i Hrvati.⁴³ Bilo da se radilo o „velikim“ nacijama ili „potlačenim/malim“ nacijama, nijedna od njih nije se oblikovala

⁴⁰ STANČIĆ, *Hrvatska nacija i nacionalizam*, 9-11.

⁴¹ HROCH, *Društveni preduvjeti nacionalnih preporoda u Europi*, 36.

⁴² ISTO, 36-37.

⁴³ HROCH, *Društveni preduvjeti nacionalnih preporoda u Europi*, 38.

odjednom. Već je spomenuto kako je proces razvoja moderne nacije trajao duže razdoblje u kojem nacija nije odjednom integrirala sve slojeve društva. Stoga dolazimo do procesa nacionalne integracije pomoću koje se nacija širi postupno, integrirajući nove i transformirane slojeve društva, pri čemu nastaje jedinstveno socijalno polje.⁴⁴ Sukob „velikih“ i „potlačenih“ nacija došao je do izražaja nakon revolucije 1848. godine. Tada se javljaju nacionalne težnje, odnosno da se Europa preoblikuje po nacionalnom kriteriju. Neki od tih sukoba riješeni su 60-ih godina 19. stoljeća posebnim nagodbama. Stvorena je Austro-ugarska Monarhija u kojoj su Mađari dobili veći stupanj autonomije. Uz Mađare, elemente staleške državnosti posjedovalo je i hrvatsko plemstvo, na temelju čega se 1868. sklopila Hrvatsko-ugarska nagodba. Hrvatskoj je bila priznata politička autonomija unutar zemalja krune Sv. Stjepana. Međutim dana autonomija je bila ograničena i često kršena, a hrvatske zemlje su ostale dezintegrirane.⁴⁵ Ipak, time je stvoren temelj da se pokrene i počinje graditi nacionalna samosvijest te započne proces nacionalne integracije hrvatskih zemalja.

3.1. Integracija nacije

U prethodnom je poglavlju definiran pojam nacije kao velika društvena grupa na koju su kroz dulje razdoblje djelovali gospodarski, politički, teritorijalni, vjerski, kulturni i drugi odnosi, a na temelju kojih su se događale razne društvene promjene. No kako bi se nacija stvorila nije dovoljno da se razviju određeni odnosi na kojima temelji moderna nacija, već je potrebna pojava nacionalne svijesti kod pojedinaca i grupe, bilo da se radilo o vladajućoj naciji ili maloj naciji. Kod velikih nacija razvoj je tekao najčešće u pravcu u kojem se nacionalna ideologija razvijala u svijest o naciji kod različitih društvenih slojeva, dok su se pojedinci kod potlačenih nacija trebali identificirati s vladajućom ili potlačenom nacijom. Kako bi se pojedinac uopće opredijelio za stvaranje moderne nacije, potrebno je probuditi i širiti nacionalnu svijest, a za to je potrebna nacionalna agitacija. Dakle, nacionalna svijest i objektivni odnosi čine određenu zajednicu u društvu te međusobno ovise u procesu stvaranja nacije.⁴⁶ Bez nacionalne svijesti ne može se razviti moderna nacija. No svaka se moderna nacija razvijala svojim intenzitetom; nacionalni je pokret kod svake nacije imao različiti tempo.

⁴⁴ ISTO, 16-17.

⁴⁵ STANČIĆ, *Hrvatska nacija i nacionalizam*, 60-61.

⁴⁶ HROCH, *Društveni preduvjeti nacionalnih preporoda u Europi*, 40-42.

Na temelju sličnosti u razvoju nacije kod nekoliko europskih naroda, Miroslav Hroch izradio je model razvoja nacionalnog pokreta kod naroda koji u početku nisu imali ni svoju državu niti potpuno razvijenu društvenu strukturu. Mirjana Gross objašnjava kako se u modelu prati skupina pokretača nacionalne integracije koji služe kao pokazatelji periodizacije cjelokupnog procesa.⁴⁷ Hroch navodi kako je kriterij za periodizaciju nacionalnog pokreta malih nacija društveni utjecaj nacionalne agitacije. Na taj je način definirao tri faze nacionalnog pokreta.⁴⁸

- A) Razdoblje znanstvene propagande nacionalnog razvoja,
- B) razdoblje nacionalne agitacije i
- C) masovni nacionalni pokret.

Faza A predstavlja razdoblje u kojem pisci nesustavno stvaraju ideje koje se počinju koristiti u procesu nacionalne integracije kao mobilizatori masa.⁴⁹ Odnosno, prva faza nacionalnog pokreta odnosi se na pojedince, najčešće intelektualce, koji vode brigu o jeziku, kulturi i povijesti potlačene nacije. Drugu fazu ili B fazu Gross definira kao središnju i odlučnu fazu, budući da joj je Hroch posvetio najviše pažnje. U tom razdoblju određene grupe, sastavljene od pripadnika svih društvenih slojeva, pomoću raznih institucija organizirano obavljaju nacionalnu propagandu. Nacionalna se propaganda postepeno širi s užeg na širi krug intelektualaca - prvo na više klase, a kasnije obuhvaća sve slojeve društva nacije u nastanku.⁵⁰ Hroch objašnjava kako je to razdoblje u kojem dolazi do intenzivnog buđenja nacionalne svijesti. Veliku ulogu ima grupa patriota koji zbog nezainteresiranosti širih masa za jezik, kulturu i povijest svog prostora smatraju da je njihova zadaća širenje nacionalne svijesti. U trećoj ili C fazi nacionalna svijest zahvaća široke mase čime pokret dobiva organizacijsku strukturu. Velik dio nacije postao je nacionalno osviješten i sposoban za djelovanje u masovnom nacionalnom pokretu, ali potrebno je naglasiti kako u nekim slučajevima nacionalne agitacije nisu bile potpuno uspješne i da razvoj pojedine nacije nije uvijek napredovao iz faze B u C. Upravo zbog toga Hroch stavlja naglasak na fazu B u kojoj se odvijaju ključni događaji i promjene za stvaranje moderne nacije.⁵¹ Sve u svemu, može se zaključiti kako je faza B

⁴⁷ Mirjana GROSS, „Integracija hrvatske nacije“, u: *Društveni razvoj u Hrvatskoj: (od 16. stoljeća do početka 20. stoljeća)*, ur. Mirjana GROSS (Zagreb: Sveučilišna naklada Liber, 1981.), 183.

⁴⁸ HROCH, *Društveni preduvjeti nacionalnih preporoda u Europi*, 54.

⁴⁹ GROSS, „Integracija hrvatske nacije“, 183.

⁵⁰ ISTO, 184.

⁵¹ HROCH, *Društveni preduvjeti nacionalnih preporoda u Europi*, 54-55.

razdoblje u kojem intelektualci poduzimaju konkretne i organizirane korake za širenje nacionalne svijesti među masama, a o čemu ovisi daljnji uspjeh razvoja procesa moderne nacije.

Na temelju Hrochovog modela razvoja nacionalnog pokreta, Mirjana Gross bavila se integracijom hrvatske nacije. Proces je definirala kao preobrazbu srednjovjekovnog hrvatskog naroda u modernu naciju u 19. i 20. stoljeća tijekom kojeg se stvara politička zajednica te ekonomska i kulturna homogenizacija društva. Na hrvatskom je prostoru oblikovanje moderne nacije i preobrazba društva teklo značajno sporije u usporedbi s drugim zemljama Habsburške Monarhije. Kao jedan od glavnih uzroka Gross navodi dezintegracijske faktore u razdoblju od 16. do 19. stoljeća. Poteškoće u integraciji hrvatskog prostora stvarale su zasebne političko-teritorijalne jedinice s različitim društvenim strukturama, a čija je međusobna povezanost bila vrlo slaba.⁵² Stančić naglašava kako je hrvatski prostor bio obuhvaćen nasljeđem srednjovjekovnog feudalizma koji se oblikovao u „honoratsku“ skupinu plemstva i građanstva na prostoru kajkavske Hrvatske i Slavonije koje je provodilo društvene promjene unutar konzervativnog liberalizma. U Vojnoj krajini prevladavalo je seljačko društvo s posebnom organizacijom zbog obrambene uloge protiv Osmanlija, dok je u Dalmaciji riječ o mediteranskom tipu društva pa tako i u Istri u kojoj uz mediteranski postoji i feudalni tip društva. Još jedan dezintegracijski faktor bile su velike seobe tijekom 16. i 17. stoljeća zbog osmanskih osvajanja, što je kasnije dovelo do velike preobrazbe tradicije koja je usporila integraciju hrvatske nacije. S druge strane, postojali su integrativni faktori. Gross spominje plemićku tradiciju koja počiva na uspomeni na ranosrednjovjekovnu hrvatsku državu. Plemićka tradicija imala je ograničen utjecaj, budući da je bila prisutna samo u kajkavskoj Hrvatskoj i djelovala samo među plemstvom. Veliku ulogu imale su književnost i umjetnost u Dalmaciji i Dubrovniku, gdje se isticala zajednička pripadnost Slavenima i težilo se približavanju triju hrvatskih narječja, iako ni taj utjecaj nije bio raširen na cijelom hrvatskom prostoru niti na sve društvene slojeve. Gross zaključuje kako je integraciju hrvatske nacije kočila slaba komunikacija među teritorijalno-političkim jedinicama, a spori ekonomski napredak, koji je bio posljedica ekonomske politike austro-njemačkih i mađarskih vlasti prema hrvatskim zemljama, nemogućnost stvaranja zajedničkog tržišta, nepostojanje zajedničkih tržišnih središta koji bi

⁵² Od 16. do 19. stoljeća dezintegrirani hrvatski prostor činilo je „ostaci ostataka“ hrvatskog kraljevstva, Slavonija pod Osmanskom vlašću do 17. stoljeća, Vojna krajina, mletačka Dalmacija, istočna Istra pod vlašću Habsburgovaca i zapadna Istra pod Mlecima, određeni dijelovi Bosne i Hercegovine pod Osmanlijama. GROSS, „O integraciji hrvatske nacije“, 177.

omogućili kretanje stanovništva i bili izvor zarade i akumulacije kapitala, „doprinosio“ je teritorijalnoj izolaciji, razvoju različitih/h kultura i upotrebi narječja.⁵³

Koristeći Hrochov model za nacionalni pokret, Gross je došla do zaključka da u hrvatskoj naciji postoje sve tri faze. Međutim, potrebno je naglasiti kako se nisu sve faze odvijale na svim hrvatskim prostorima pod istim uvjetima, u istom razdoblju i istim tempom. Pod fazu A može se svrstati razdoblje od renesanse do kraja 18. stoljeća kada pisci svojim stvaralaštvom postavljaju temelje na kojima se temelje ideologije 19. stoljeća i organizirani nacionalni pokret. Dakako, najveći utjecaj pisaca u sjevernoj Hrvatskoj bio je neposredno prije Ilirskog pokreta⁵⁴, u Dalmaciji i Istri od početka ilirskog pokreta do 60-ih godina 19. stoljeća te u vrijeme ilirizma i 80-ih godina u Bosni i Hercegovini. Zapravo, kao i u ostatku srednje Europe, i hrvatska se nacija u prvoj fazi oblikovala kao kulturna nacija u kojoj je jezik bio temelj identiteta, no još je uvijek postojala lojalnost naroda prema državama i postojećim vladarima.⁵⁵ Faza B je razdoblje „narodnog preporoda“ kada organizirana inteligencija, svećenstvo i građanstvo sustavno širi nacionalnu svijest i mobilizira pojedince na političkoj, kulturnoj i ekonomskoj razini.⁵⁶ S druge strane Gross naglašava kako narodni preporod ne obuhvaća sve slojeve društva, već se gradi temelj za kasniju izgradnju moderne nacije. Najvažniji dio B faze bio je ilirski pokret, koji je zaživio samo u kajkavskoj Hrvatskoj, no postavio je kulturne i političke temelje za razvoj narodnog preporoda drugim teritorijalnim jedinicama. Prijelaz iz faze B u fazu C u slučaju hrvatske nacije nije se mogao u potpunosti pratiti po Hrochovom modelu, jer su različiti ritmovi integracije na hrvatskom prostoru kočili prijelaz. Stoga je Gross napravila određene promjene kod proučavanja prijelaznog razdoblja između B i C faze. Između tih faza pojavilo se razdoblje u kojem više ne postoji utjecaj narodnog preporoda, ali nije došlo ni do razvoja masovnog nacionalnog pokreta. Obuhvaćanjem inteligencije, građanstva i svećenstva narodni je preporod završio na području sjeverne Hrvatske i Dalmacije. Slijedilo je razdoblje u kojem su se

⁵³ GROSS, „O integraciji hrvatske nacije“, 175-179; STANČIĆ, *Hrvatska nacija i nacionalizam*, 107-109.

⁵⁴ Ilirski pokret naziv je za politički pokret koji su, u ozračju hrvatskog narodnog preporoda razvio najprije u Hrvatskoj, a kao svoj cilj imao je kulturno i političko jedinstvo svih „Ilira“, to jest južnih Slavena. Pokret je trajao od 1830. do 1843. godine. Pregled: 05. 05. 2024. <https://www.enciklopedija.hr/clanak/hrvatski-narodni-preporod>. O ilirskom pokretu vidjeti kod: Jaroslav ŠIDAK, *Hrvatski narodni preporod* (Zagreb: Školska knjiga: Stvarnost, 1990.); Elinor MURRAY DESPALATOVIĆ, *Ljudevit Gaj i ilirski pokret* (Zagreb: Srednja Europa, 2016.).

⁵⁵ Jezični i državnopravni ideološki modeli u razvoju hrvatskog nacionalizma proizlaze iz specifičnosti hrvatske nacije koja je spadala pod „podčinjene nacije“ u Habsburškoj Monarhiji, a istovremeno bila je „povijesna“ nacija s vlastitim povijesnim teritorijem, političkim institucijama, političkom autonomijom u prošlosti temeljene na državnom pravu. Ipak, u stvarnosti, hrvatska je nacija imala ograničenu autonomiju (sjever Hrvatske), često sukobljenu s pokušajima germanizacije i mađarizacije. STANČIĆ, *Hrvatska nacija i nacionalizam*, 112.

⁵⁶ U sjevernoj Hrvatskoj traje od 1835-1849., u Dalmaciji od 60-ih do 80-ih godina, u Istri od 70-ih do prijelaza stoljeća, u BiH sve do raspada Habsburške Monarhije. GROSS, „O integraciji hrvatske nacije“, 184.

učvršćivali kulturni i politički utjecaji, ali se nisu širili odmah na sve slojeve, već postepeno, dok je seljaštvo bilo uključeno tek ponegdje.⁵⁷

Jezgra hrvatske integracije u početnim se etapama temeljila ne samo na društvenoj eliti plemstva i imućnog građanstva, već i na temelju puka tj. sela i njegove autentičnosti s naglaskom na jeziku. Međutim, hrvatska nacija ostala je još dugo vremena samo prividno nacija koja obuhvaća sve slojeve društva jer je moć tradicionalne društvene elite, koja je provodila promjene, omogućila da se u „naciju“ uključuju samo pojedinci koji su se isticali svojim statusom u društvu. Novi građanski slojevi, nastali u drugoj polovici 19. stoljeća, integrirali su se u hrvatsku naciju pod Strankom prava. Njihovom integracijom do kraja 19. stoljeća uspostavljen je odmak od susjednih nacija jer su društvene elite spriječile germanizaciju, mađarizaciju i talijanizaciju hrvatskog nacionalnog teritorija. Dok se seljaštvo integriralo pod Hrvatskom pučkom seljačkom strankom tek na prijelazu stoljeća, kada se ono počelo uključivati u kapitalističku agrarnu proizvodnju uspostavom snažnog hrvatskog nacionalnog identiteta, što je omogućilo integraciju i radništva.⁵⁸ Dakle o C fazi, odnosno o fazi masovnog nacionalnog pokreta, može se govoriti tek na prijelazu stoljeća u sjevernoj Hrvatskoj i nešto slabije u Dalmaciji, dok u Istri i BiH o C fazi možemo govoriti tek oko 1918. godine.⁵⁹ Iz navedenog se može zaključiti kako je proces integracije hrvatske nacije trajao skoro cijelo stoljeće, u nekim regijama i duže, a razlog tome nalazi se u teškoj ekonomskoj situaciji, miješanoj tradiciji, različitim kulturnim utjecajima, teritorijalnoj razjedinjenosti i različitim društvenim strukturama. Snažni diskontinuiteti otežavali su stvaranju jačih temelja za širenje nacionalne svijesti, zbog čega je proces integracije hrvatske nacije bio dugotrajan i nejednak.

⁵⁷ GROSS, „O integraciji hrvatske nacije“, 186-187.

⁵⁸ STANČIĆ, *Hrvatska nacija i nacionalizam*, 108.

⁵⁹ GROSS, „O integraciji hrvatske nacije“, 187.

3.2. Početna faza integracije hrvatske nacije u Međimurju

Kroz modernu povijest Međimurje se u više navrata našlo pod mađarskom upravom koja je težila integraciji međimurskog prostora u mađarsku državu putem procesa mađarizacije. Vrhunac mađarizacije bio je tijekom posljednjeg dužeg perioda mađarske uprave u Međimurju od 1861. do 1918. godine. Rezultati mađarizacije nisu išli u prilog tadašnjoj upravi, ali su vlasti na više načina pokušavale udaljiti Međimurce od Hrvatske, točnije zatomiti osjećaj pripadnosti hrvatskoj naciji. Glavni faktor nacionalnog pitanja u Međimurju bio je jezik koji se koristio u svakodnevnom životu i toponimima. Jezik predstavlja jedan od važnijih elemenata nacionalnog identiteta, zbog čega ga možemo koristiti kao sredstvo borbe za neovisnost, ali i za suzbijanje nacionalnog osjećaja. Kako bi Međimurci naučili mađarski jezik i na taj bi se način umanjio hrvatski nacionalni identitet kod međimurskih Hrvata, mađarske su vlasti proglasile mađarski jezik službenim u cijeloj administraciji i školama.⁶⁰ Konfesionalne ili župne škole u kojima je nastavni jezik bio hrvatski, postupno su se zamjenjivale općinskim koje su bile pod državnim nadzorom s mađarskim jezikom i mađarskim učiteljima. Najveća prepreka mađarizaciji bilo je svećenstvo, Katolička crkva koja je „brinula“ o hrvatskoj nacionalnoj svijesti u Međimurju, ponajviše putem izdavanja pjesmarica, molitvenika i sl., budući da su tada u Međimurju bile zabranjene novine, časopisi i knjige na hrvatskom jeziku.⁶¹

Rješenje nacionalnog pitanja mađarske vlasti vidjele su u proglašenju međimurskih Hrvata Mađarima, čime bi ih odvojili od hrvatskog identiteta i jezika, s obzirom na to da Međimurci nisu poznavali mađarski jezik niti su pokazivali interes za učenje istog. Stoga, mađarske vlasti odustaju od prvobitnog rješenja, ne proglašavaju međimurske Hrvate Mađarima, ali i dalje ne priznaju da su Hrvati. Međimurci su za Mađare postali odvojen narod koji ima svoj zaseban jezik, a koji bi se s vremenom izdvojio u „međimurski“ jezik i time uklonila važna prepreka u procesu odnarođivanja hrvatskog stanovništva Međimurja i asimilaciji u mađarsku naciju. Sredstvo za provođenje plana odnarođivanja međimurskih Hrvata bile su novine *Muraköz-Medjimurje* čiji je prvi dio bio tiskan na međimurskom jeziku, a drugi dionica mađarskom

⁶⁰ Međimurci nisu mogli obavljati poslove u administraciji, djeca u školi nisu mogla pratiti nastavu na jeziku kojega ne razumiju, dok učitelji nisu vidjeli smisao svog pedagoškog rada u sredini koja ih ne razumije. Rješenje je mađarska vlast našla u obrazovanju i odgoju mađarskih učitelja koji će razumjeti hrvatski jezik i koji će moći izvoditi nastavu na mađarskom jeziku. Stoga je u Čakovcu 1879. godine otvorena Državna učiteljska škola. Vidi: Vladimir KAPUN, „Osnivanje i početak rada učiteljske škole u Čakovcu (1879 – 1889)“, u: *Zbornik pedagoške akademije Čakovec*. ur. Zvonimir BARTOLIĆ (Čakovec: Pedagoška akademija, 1980.), 24.

⁶¹ KAPUN, *Međimurje 1918.*, 124-125.

jeziku.⁶² Nacionalno pitanje nastojalo se riješiti i zamjenom hrvatskih naziva mjesta i putokaza mađarskim nazivima te mađarizacijom osobnih imena, a onda i prezimena.

Buđenjem svijesti o vlastitom identitetu i etničkom prostoru započela je nacionalna integracija koja je omogućila stvaranje modernih nacija i na hrvatskom etničkom prostoru. Već je spomenuto kako proces preobrazbe hrvatskog naroda u modernu nacionalnu zajednicu nije istovremeno započeo i završio na cijelom hrvatskom etničkom prostoru: u početku je obuhvatio prostor Banske Hrvatske, Slavonije, Dalmacije, Istre i Vojne krajine, u različito vrijeme i pod drukčijim uvjetima. Nosilac hrvatske nacionalne integracije bio je nacionalni pokret u kojem je najprije sudjelovala određena jezgra rodoljuba, a s vremenom su im se pridružili i ostali društveni slojevi koji su se postupno integrirali u sve razine javnog, političkog i kulturnog života.⁶³ Sredinom 19. stoljeća postavili su se temelji za organizirani nacionalni pokret međimurskih Hrvata kojeg karakterizira briga i interes pojedinca, najčešće intelektualaca, izoliranih i osamljenih u svojim nastojanjima za jezik, kulturu i povijest prostora na kojem žive. Za buđenje nacionalne svijesti u Međimurju veliku ulogu imao je nacionalni jezik koji je trebao služiti kao sredstvo za obraćanje narodu koji bi ga s vremenom trebao prihvatiti i učiniti ga svjesnim da pripada određenoj naciji. Integracijski procesi u Međimurju mogu se uočiti u pismenosti i književnosti međimurskih Hrvata koja se bavi narodnom poviješću i folklorom. Pojedini autori za pisanje koriste štokavštinu, dok drugi koriste hrvatsko kajkavski književni jezik, što u Međimurju dovodi do književne dvojezičnosti prisutne sve do kraja Prvog svjetskog rata.⁶⁴

Kao i kod drugih hrvatskih prostora, Hrochov model integracije nacije može se vidjeti i na slučaju Međimurja. Početna faza ili A faza nacionalne integracije stavlja se u razdoblje od 1834. do 1904. godine. U tom su se razdoblju međimurski Hrvati nalazili na samom početku izgradnje nacionalne svijesti i pripadnosti hrvatskoj nacionalnoj zajednici. Glavne mobilizacijske točke nacionalne svijesti bile su elite – učeni međimurski Hrvati, najčešće svećenici obrazovani u Banskoj Hrvatskoj ili drugdje, budući da u Međimurju nisu bili izgrađeni društveni slojevi kao što je to bilo vani. Preporodno razdoblje u Međimurju započinje,

⁶² Nakon nekoliko brojeva redosljed jezika je bio izmijenjen. Prvi dio novina (politika, gospodarstvo, trgovina, oglasi itd.) tiskan je na mađarskom jeziku, a drugi manji i nevažni dio na međimurskom jeziku. U nastojanju da se pokaže da međimurski jezik nije isto što i hrvatski, nakon nekoliko godina on se više nije mogao ni prepoznati niti priznati hrvatskim jezikom: u njega su uvede mađarske i izmišljanje riječi, izmijenjene su rečenične konstrukcije i oblici, pravopis itd. Ignacije LIPNJAK, „Rad svećenstva za održanje hrvatske svijesti u Međimurju posljednjih 10 godina prije oslobođenja“, u: *Hrvati u borbama za oslobođenje sjevernih krajeva Jugoslavije: Međimurja, Prekomurja, Štajerske i Koruške*, ur. Petar JELAVIĆ (Zagreb, 1940.), 25-32.

⁶³ GROSS, „O integraciji hrvatske nacije“, 183.

⁶⁴ BARTOLIĆ, *Luka Purić*, 57.

kako smatraju pojedini autori, knjigom *Narodne pesni ilirske koje se pevaju po Štajerskoj, Kranjskoj, Koruškoj i zapadnoj strani Ugarske* u kojoj su objavljene pjesme, a sabrao ih je Stanko Vraz 1839. godine. Nadalje, Ivan Kukuljević Sakcinski 1847. godine objavljuje knjigu *Pěsme s dodatkom narodnih pėsamah puka hárvatskoga* čime je dao značajan doprinos međimurskoj kulturi i afirmaciji međimurske usmene, narodne pjesme. Izrijekom u poglavlju knjige koje nosi naslov *Narodne pėsme* nalaze se štokavske, čakavske i kajkavske pjesme među kojima se nalaze i pjesme iz Međimurju: *Tica papiga i mladi lovac*, *To je najbolje što je komu z volje*, *Ban Tucipeter i kralj Matiaš*, *Tugujući vojnik*, *Neverna Jana*, *Molba na zoru* i *Kad novake vode*.⁶⁵ *Narodne pripovijedke u Varaždinu i okolici* (Međimurje, Prekomurje i Štajerska), zbirku kajkavskih usmenih, narodnih pjesama i pripovijedaka, objavio je Matija Kračmanov Valjevec⁶⁶ 1858. godine. U njoj izrijekom navodi da ih je pet iz Međimurja, a to su: *Vile dečka čuvale*, *Dečko nadladal tri pozoje*, *Milutin*, *Prelja imela mrtveca za šoca*, *Jež i srna*.⁶⁷

Potrebno je spomenuti i Franju Šavera Kuhača koji od svojih učenika iz Međimurja upoznaje međimurske narodne pjesme, a upoznaje se i s grofom Leonom Festetićem. Godine 1863. bio je i u Međimurju u kojem bilježi neke međimurske narodne pjesme i njihove napjeve. U njegovoj knjizi *Južno-slovenskih narodnih popievaka* 1878. godine prvi put su tiskani primjerci međimurske, usmene narodne glazbe i prvo djelo koje omogućuje komparativno poučavanje usmenog narodnog stvaralaštva. Još neki od istaknutih autora u prvoj fazi preporoda bili su Franjevac Fortunat Pintarić, sljedbenik ilirizma koji 1849. godine u Beču na štokavštini objavljuje svoje djelo *Knjiga domoljubnosti karstjanske*. Župnik iz Preloga Štef (Stjepan) Fóky objavljuje u Zagrebu 1854. godine na starom hrvatskom kajkavskom jeziku knjigu propovijedi *Prodečtva na sve svetke celoga leta skup složene vu horvatskom jeziku* koja je najopsežnija hrvatska kajkavska knjiga druge polovice 19. stoljeća. Godine 1876. Antun Luci, župnik iz Dekanovca, objavljuje u Grazu kompilaciju starijih hrvatskih pučkih pjesmarica od kojih su neke nastale na tlu Međimurja pod nazivom *Svete pėsme za službu božju u cirkvi* koje je prilagodio za svoje župljane u Dekanovcu. Franjevac Ludovik Horvat 1899. godine u Varaždinu objavljuje crkvene priručnike za međimurske Hrvate pod nazivom *Sveti križni put: pobožnost za sv. Korizmu/prir. za pobožni keršćanski puk u Medjimurju i Način zveršiti pobožnost svetoga*

⁶⁵ Ivan ZVONAR - Stjepan HRANJEC, *Usmena narodna književnost na tlu Međimurja* (Čakovec: Zrinski, 1980.), 65.

⁶⁶ Matija Kračmanov Valjevac (Srednja Bela, 17.2.1831. – 15.3.1897., Zagreb), srpski književnik, folklorist i filolog, profesor gimnazije u Zagrebu i knjižničar JAZU. <https://library.foi.hr/lib/autor.php?B=1&H=METELGRAD&E=E9999&A=0000012398>. Pregled: 20.05.2024.

⁶⁷ ZVONAR - HRANJEC, *Usmena narodna književnost na tlu Međimurja*, 69.

križnog puta. Godine 1834. Ivan Mlinarić objavljuje pjesmaricu *Knjižica napitnic i popevkih skup složena po Ivanu Mlinariću*.⁶⁸

Među prve hrvatske preporoditelje u Međimurju, koji su aktivno uključeni u nacionalnu agitaciju putem jezika, povijesti i običaja kod međimurskih Hrvata, treba ubrojiti Stjepana Mlinarića iz Preloga. U tu skupinu prvi ga svrstava proučavatelj hrvatske književnosti Ivan Milčetić u svom radu iz 1916. godine *Jedan hrvatski preporoditelj iz Međimurja* koji je nastao na osnovu sačuvanih rukopisa s natpisom Mlinarećevi papiri.⁶⁹ Istaknuo se i franjevac otac Fortunat Pintarić, jedan od predavača u Varaždinskoj gimnaziji⁷⁰, koji se isticao kao hrvatski rodoljub uz o. Henrika Hergovića te profesore svjetovnjake Antuna Rožića i Tome Jeliševića. Otac Fortunat Pintarić je kao gimnazijski propovjednik cijeloj gimnaziji u crkvi držao propovijedi na hrvatskom jeziku i skladao crkvene pjesme koje su učenici pjevali u gimnazijskoj crkvi. U ilirskom pokretu sudjelovao je skladajući prigodne skladbe, posebno crkvene popijevke na hrvatskom jeziku. 1848. godine uglazbio je hrvatske svjetovne pjesme, davorije i koračnice.⁷¹ Njegovo je djelovanje bilo najintenzivnije na području glazbene umjetnosti. Zalagao se za borbu protiv utjecaja njemačkoga i mađarskoga jezika te za buđenje nacionalne svijesti, tj. narodnog preporoda. Pintarić je bio aktivan na području crkvenog i javnog života i podučavao je buduće svećenike, ali i ostale gimnazijalce na hrvatskom jeziku čime se borio protiv mađarizacije. Bavio se i književnim radom te je na hrvatskom jeziku objavio 1850. godine u Varaždinu odu koja ističe njegovo domoljublje *Na slavu presvietloga i prečastnoga gospodina Josipa Štrosmajera*. Poznat po svojem skladateljskom radu, među suvremenicima bio je cijenjen kao najistaknutiji glazbenik crkvene glazbe. Skladao je velik broj crkvenih i svjetovnih skladbi te se na taj način približio seljaštvu i njegovoj potrebi za pjesmom

⁶⁸Zvonimir BARTOLIĆ, „Hrvatski književni i neknjiževni tekstovi na tlu Međimurja do 1918.“, *Hrvatski dijalektološki zbornik* 6 (1982): 45-47.

⁶⁹Ivan MILČETIĆ, *Hrvatski književni prilozi iz Međimurja i okolice grada Šoprona / priopćio Ivan Milčetić* (Zagreb: Dionička tiskara, 1915.), 394.

⁷⁰Nakon što je Josip II. ukinuo isusovce, umjesto njih u Varaždin dolaze pavlini koji nastavljaju voditi isusovačku gimnaziju u Varaždinu. Razdoblje kada franjevci vode Varaždinsku gimnaziju poklapa se s vremenom kada započinje propadanje feudalne Hrvatske i kad su postavljaju temelji nove građanske Hrvatske koja nastoji utemeljiti svoje institucije koje će joj osigurati nacionalni identitet. Varaždin je u to vrijeme grad u kojem uz Hrvate, žive i austrijski Nijemci, Mađari kao i Hrvati mađaroni. Hrvatska inteligencija Varaždina vidjela je u preporodu mogućnost uspješnog otpora germanizaciji i mađarizaciji u stvaranju hrvatskog nacionalnog identiteta. Stoga je bilo potrebno pokrenuti kulturne aktivnosti koje će poticati jedinstveni jezik i pravopis, jedinstvenu književnost, Gospodarsko društvo, kazalište, Narodni muzej, Maticu ilirsku, pokretanje novina i časopisa te otvaranje knjižnica i čitaonica. Značajan korak prema tome dogodio se u Varaždinu dogodio se 1838. godine kad je zahvaljujući Metelu Ožegoviću utemeljeno Narodno društvo čitateljah, tj. Narodna (ilirski) čitaonica, odnosno Dvorana pod čijim se djelovanjem razvijala kulturna i prosvjetna aktivnost Varaždina. Ujedno to je bilo i sjedište svih onih kojima se zajednički cilj bio buđenje ljubavi prema narodnom jeziku i književnosti., vidi: Drago BIŠĆAN, „Djelovanje franjevac u Varaždinskoj gimnaziji 1835.-1852“, *Radovi Zavoda za znanstveni rad Varaždin* 10/11 (1998), 133.

⁷¹Petar Fortunat KINDERIĆ, „Skladateljski rad Fortunata Pintarića“, *Podravski zbornik* 18 (1992), 166.

na hrvatskom jeziku u bogoslužju. Pintarić se bavio i prevoditeljstvo pa je tako preveo i obvezan latinski molitvenik s latinskog na hrvatski za svoju školsku mladež *Liber precum et hymnorum* iz 1826. godine.⁷² Kao preporoditelj, istaknuo se i Tomaš Goričanec, hrvatski pisac koji je na hrvatsko-kajkavskom književnom jeziku 1834. godine objavio ep *Opseđenje i pobjosisečki* koji govori o bitki kod Siska 1593. koja je predstavljala prekretnicu ne samo u hrvatskoj povijesti nego i u europskoj. Ep je nastao u vrijeme narodnog i kulturnoga preporoda te nacionalnog buđenja u Hrvatskoj. Od velike je važnosti činjenica da je ep napisan upravo u Međimurju koje je u to vrijeme bilo dio Mađarske. Zvonimir Bartolić smatra kako spomenuti ep spada u najznačajnija epska ostvarenja u hrvatskoj književnosti i dokazuje kako je kajkavština u to vrijeme bila jezično izgrađena.⁷³ Stjepan Mlinarić, Fortunat Pintarić i Tomaš Goričanec spadaju u pojedince koji su se svojim djelovanjem i stvaralaštvom stavili na pozicije putem kojih su se borili protiv stranih utjecaja te za buđenje nacionalnog identiteta među međimurskim Hrvatima u vrijeme kada se tek počeo graditi, a kada je bio pod snažnim utjecajem mađarizacije i germanizacije.

Veliku ulogu u preporodu i njegovanju narodnog jezika imali su i molitvenici. Kako je većinski ruralno stanovništvo Međimurja bilo nepismeno, molitvenici su bili jedan od načina prosvjetljivanja stanovništva te za učenje jezika i širenje pismenosti. Nisu služili samo za iskazivanje vjere i ljubavi prema Bogu, nego i prema domovini i hrvatstvu. Tako su u Zagrebu bili objavljeni molitvenici za Međimurje od 1894. do 1902. godine *Čtejenja i evangeliumi, Jezus navučitel naš i Jezus moja želja* s podnaslovom *Molitvena knjižica s pjesmama i katekizmom za Međimurce* koje su priredili Juraj Lajtman, Ivan Kuhar i Ignacije Lipnjak. Knjižica s pjesmama i molitvama služila je i kao podsjetnik na sva obiteljska zbivanja tijekom godine, ali i za učenje čitanja i pisanja na materinjem jeziku u razdobljima mađarizacije.⁷⁴ Također, potrebno je spomenuti i različite nadgrobne ploče, spomen-ploče, donatorske natpise, spomen-natpise, sačuvane pjesmarice, oporuke, zemljišne listine, razna očitovanja. O životu hrvatske pismenosti na tlu Međimurja svjedoče i brojni zapisi koje se mogu naći na objektima narodnog graditeljstva, kućama, kletima, škednjima, prešama, bačvama, vrčevima, zdjelama, stolnjacima, brisačima itd. Značajnu ulogu u razvoju hrvatske književnosti i pismenosti na tlu Međimurja imale su i knjižnice koje su djelovale u sastavu župa ili samostana koje su osnivali članovi Hrvatskog katoličkog društva sv. Jeronima (župnici Janko Šenk, Jeronim Fuš, Mijo

⁷² Marija RIMAN, „Fortunat Pintarić – uz 140. obljetnicu smrti (3. III. 1798. – 25. II. 1867.)“, *Croatica Christiana periodica* 32/62 (2008), 340.

⁷³ BARTOLIĆ, „Hrvatski književni i neknjiževni tekstovi na tlu Međimurja do 1918.“, 30.

⁷⁴ Zvonimir BARTOLIĆ, *Sjevernohrvatske teme. Sv. 1, Studije* (Čakovec: Zrinski, 1980.), 154.

Legin, Martin Lapoši, predsjednik suda u Čakovcu Ivan Herić i veletrgovac Jakob Hiršler).⁷⁵ Iz navedenog se može zaključiti kako su crkva i svećenstvo na području Međimurja imali presudnu ulogu u početnoj fazi kada je kod puka bilo potrebno širiti nacionalnu svijest, a pritom se suočiti s brojnim faktorima (kao što su nepismenost, neobrazovanost, mađarizacija i sl.) koji su kočili proces.

24. NOSITELJI NARODNOG PREPORODA U MEĐIMURJU

Politika bana Károlyja Khuen-Héderváryja rezultirala je pojačanim tenzijama između Hrvata i Mađara, što je potaklo rast i jačanje hrvatske opozicije. Do određenog oblika eskalacije došlo je 1903. godine s velikim protumađarskim prosvjedom. Opozicija je zahtijevala veću autonomiju i ujedinjenje svih hrvatskih teritorija, uključujući dotad marginalizirano Međimurje. Ono je bilo pod snažnim mađarizacijskim pritiskom, a hrvatska podrška bila je minimalna.⁷⁶ U Međimurju tijekom 19. stoljeća nije bilo preporodnog tiska, što je otežavalo nacionalno buđenje i borbu protiv denacionalizacije. Neki su predlagali osnivanje tiskare u Čakovcu, Nagykanizsi ili Pešti, a Luka Purić je čak razmišljao o tiskanju podlistaka "Međimurska knjižica". Često se situacija u Međimurju uspoređuje s Istrom i tamošnjim narodnim preporodom: *Međumurje je, što se tiče narodnosnog pitanja posve slično nekadašnjoj Istri. Baš kao što je bila nekada u Istri uspravna narodna svijest, tako je i sada u Međimurju. I u Istri je zagospodovala tuđisnka inteligencija, a siromašni istarski puk, vidjevši da je sve što se osjeća gospodski, italijansko ili njemačko, počeo je omalovažavati svoju narodnost i svoj jezik jer je držao da je talij. Jezik i talij. Narodnost nešto više od hrvatskog kad nitko od gospode neće govoriti njihovim jezikom. No danas je već naš istarski narod prilično osviješten, a to je postignuto time što su Hrvati u Istri odgovorili hrv. Inteligenciju.*⁷⁷ Istarski je slučaj davao nadu da će se u Međimurju stvoriti inteligencija koja će preuzeti odgovornost za buđenje nacionalne svijesti te će Međimurje ostati kulturno i nacionalno i dalje hrvatsko. Tek 1903. godine, inspirirani širim hrvatskim narodnim

⁷⁵ BARTOLIĆ, Luka Purić, 111.

⁷⁶ Dinko ŠOKČEVIĆ, *Hrvatska od stoljeća 7. do danas* (Zagreb. Durieux; Društvo mađarskih znanstvenika i umjetnika u Hrvatskoj, 2016.), 324-325.

⁷⁷ Muzej Međimurja Čakovec, 1163, *Rad za Međumurje nekada i sada* (Zagreb, oko 1910.), 3.

preporodom u hrvatskim zemljama, mladi međimurski intelektualci pokrenuli su borbu za očuvanje hrvatskog identiteta, čime započinje B faza narodnog pokreta u Međimurju. Unatoč izazovima, poput nedostatka tiska i podjele među hrvatskom inteligencijom, uspjeli su širiti nacionalnu svijest.⁷⁸ List *Naše pravice* s rubrikom "Razgovor s međimurskim Hrvatima" bio je važan izvor informacija i platforma za promicanje hrvatske nacionalne ideologije u Međimurju. Mladi intelektualci poput Rudolfa Horvata, Pere Magdića, Luke Purića i Ivana Novaka koristili su ga za zagovaranje kulturnog i državnopravnog vraćanja Međimurja Banskoj Hrvatskoj. Unutar hrvatske inteligencije u Međimurju od druge polovice 19. stoljeća postojale su dvije struje. Jedna je bila asimilirana u mađarsku kulturu, dok se druga borila za očuvanje hrvatskog identiteta. Drugu struju predstavljali su mladi hrvatski intelektualci (rođeni osamdesetih i devedesetih godina 19. stoljeća) koji započinju nacionalni pokret međimurskih Hrvata i koji se suočavaju sa svim posljedicama denacionalizacije koja se događala u Međimurju – od izbora koji su služili interesima mađarske politike do stvaranja specifičnog međimurskog jezika koji je u sebi sadržavao brojne mađarske posuđenice.⁷⁹ Među njima najutjecajniji bili su Luka Purić, Vinko Žganec, Ivan Novak i Juraj Lajtman.

4.1. Ivan Novak

Ivan Novak rođen je 1884. godine u Macincu, nedaleko od Čakovca. Bio je pravnik, publicist, književnik i političar. Posebnu ulogu imao je kao hrvatski narodni preporoditelj u Međimurju i nakon smrti Luke Purića preuzeo je predvodničku ulogu te tijekom Prvog svjetskog rata bio je glavni organizator vojnih postrojbi za oslobođenje Međimurja. Svoje obrazovanje započeo je u osnovnoj školi u Macincu u kojoj je službeni jezik bio mađarski. Na taj se način već od svoje mladosti Novak susretao s procesom mađarizacije, odnosno nametao mu se jezik koji nije bio materinji, što je kod njega izazivalo averziju prema tadašnjoj mađarskoj upravi i mađarskom jeziku. Srednjoškolsko obrazovanje započeo je u Čakovcu u Građanskoj školi, međutim ubrzo se premjestio u Varaždinsku gimnaziju zbog čestih sukoba s mađarskim učiteljima te isticanja svojeg hrvatstva i socijaldemokratskih stavova. Veliki utjecaj na Novaka imao je tadašnji profesor na Varaždinskoj gimnaziji Ivan Milčetić. Tijekom boravka u Varaždinu postao je član Socijaldemokratske stranke i djelovao u sklopu socijalističkog lista

⁷⁸ BUNJAC, „Međimurje u novom vijeku“, 89.

⁷⁹ BARTOLIĆ, Luka Purić, 89-91.

*Naša snaga i novina Naše pravice.*⁸⁰ Novak se nije predugo zadržao u Varaždinu jer je zbog svojih ideja bio izbačen iz škole te je otišao u Zagreb u Gornjogradsku gimnaziju, no ubrzo mu je bilo oduzeto pravo školovanja zbog njegovih revolucionarnih ideja. Ipak, nakon uložene žalbe, Novak uspijeva završiti školovanje u Bjelovarskoj gimnaziji.⁸¹

Novak školovanje nastavlja upisom na Pravni fakultet u Zagrebu. I tijekom studiranja Novak nije napuštao svoje mladenačke socijaldemokratske ideje. Tijekom prve godine studiranja objavio je političku brošuru *Istina o Međimurju* u kojoj iznosi koncept programa za oslobođenje Međimurja. Studirao je i u inozemstvu, točnije Pragu i Budimpešti kako bi mogao djelovati kao odvjetnik u Međimurju. Boravio je u Pragu tijekom protjerivanja brojnih hrvatskih sveučilištaraca 1908. godine; govorio je u ime Hrvata na Kongresu naprednog slavenskog društva. Boraveći u Budimpešti 1904. i 1905. godine uređivao je listove *Crvena sloboda i Socijalist*, a izdavao je pod pseudonimom⁸² Ivan Hudić. Diplomiravši u Zagrebu i Budimpešti, Novak postaje doktor pravnih nauka i kao odvjetnički pripravnik radio je u Titelu, Novom Sadu i Prelogu, u Međimurju. Tijekom rata ostaje u Međimurju zbog zdravstvenih razloga gdje se borio za oslobođenje svojeg kraja. Pred kraj rata odlazi u Zagreb i preuzima uredništvo revolucionarnih novina „Glas Slovenaca, Hrvata i Srba“ u kojima objavljuje članke gdje poziva na oružani ustanak Međimuraca protiv Mađara te o njegovom gušenju i represalijama. Po završetku rata, Novak postaje predstavnikom Međimurja u novoosnovanom Narodnom vijeću Slovenaca, Hrvata i Srba. Nakon događanja u Međimurju u Studenom 1918. godine kada su Mađari provodili teror nad Međimurcima, Novak postaje ustrajan u borbi za oslobođenje i odcjepljenje Međimurja. Njegovo zalaganje i trud za oslobođenje Međimurja bili su presudni za pokretanje akcije na Badnjak 1918. godine kada je Međimurski kraj konačno oslobođen. Novak je i nakon oslobođenja nastavio sa svojim radom te je postao građanski povjerenik za Međimurje čime je imao svu civilnu vlast u svojim rukama.⁸³ Uz već spomenute brošure i radove u časopisima, Novak je svoje literarne radove objavljivao u listu *Pobratim*, karlovačkom

⁸⁰ *Naše pravice* počele su izlaziti 4. veljače 1904. godine i sve do početka Prvog svjetskog rata, 13. kolovoza 1914. godine. Pokrenuo ih je dr. Pero Magdić u Pletzerovoj tiskari. U Pravicama se Magdić oštro obračunavao s mađarskom vlašću, ali i sa svojim neistomišljenicima u Varaždinu. Novine su bile i mjesto borbe za Međimurje te glasilo u kojem su narodni preporoditelji objavljivali svoje radove.

⁸¹ „Dr. Ivan Novak – Hrvatski narodni preporoditelj i osloboditelj Međimurja“, u: Ana ŠESTAK, *Domorodci! Međimurci! Suženjstvu je našemu kraj!- Izložba povodom 100. obljetnice odcjepljenja Međimurja od mađarske države* (Čakovec: Muzej Međimurja Čakovec; Knjižnica Nikola Zrinski Čakovec; Državni arhiv za Međimurje, 2019.), 19.

⁸² Novak koristi i druge pseudonime poput Vanček, Ivo Jablonkin, Vanko, Avin, L'hom qui rit. Piše i pod šifrom Jugoslaven iz Ugarske. Bojeći se sudskih progona i cenzura svi oni koji su željeli pisati o problemima stanovnika Međimurja, svog hrvatskog zavičaja a namjeravali su se vratiti u Međimurje ili su živjeli i Međimurju, pisali su iza raznih šifri i pseudonimima. Vidi: BARTOLIĆ, *Dr. Ivan Novak, dr. Vinko Žganec*, 9.

⁸³ BARTOLIĆ, *Dr. Ivan Novak, dr. Vinko Žganec*, 8.

listu *Zora*, no posebice je svoj ugled izgradio postavši urednikom *Hrvatskog đaka*, glasila naprednjačke grupacije. Također je svoje radove objavljivao i u časopisima kao što su *Savremenik*, *Grič*, *Vienac*, *Novi list*, *Slobodna rieč* i drugi. Osim već spomenute brošure *Istina o Međimurju* iz 1907. godine, od velikog je značaja i brošura *Samoodređenje naroda i Mađari* iz 1918. godine.⁸⁴

4.2. Luka Purić

Svećenik, pisac i hrvatski preporoditelj Luka Purić rođen je 1881. godine u Hodošanu. Nakon završene osnovne škole, završava šest razreda mađarske gimnazije u Keszthelyu, odakle odlazi u zagrebačko sjemenište. Tijekom boravka u sjemeništu i bogosloviji većinu vremena posvetio je djelovanju za međimurske Hrvate. Okupljao je mlade bogoslove iz Međimurja u neformalni tzv. međimurski klub bogoslova sa željom da pokaže budućim mladim duhovnicima na koji će način pomagati međimurskim Hrvatima. Godine 1905. vraća se u Međimurje, točnije u Štrigov, gdje je dobio svećeničku poziciju, dok je 1911. otišao u Sveti Martin na Muri, no iste je godine premješten u Belicu. Povratkom u Međimurje svoj rad nastavlja okupljanjem mladih svećenika u Međimurju s kojima nastoji potaknuti buđenje hrvatske nacionalne svijesti kao pretpostavke za slobodu međimurskih Hrvata i borbu za hrvatski jezik, odnosno nastoji pronaći jezično, prosvjetno, nacionalno, političko i ekonomsko rješenje za oslobođenje međimorskog kraja.⁸⁵

Tijekom školovanja posebnu pažnju posvetio je crkvenoj i svjetovnoj povijesti. Istraživanje i pisanje povijesti Purić je koristio kako bi upoznao međimurske Hrvate s njihovim podrijetlom i povijesti te kod njih probudio nacionalnu svijest. Posebno mu je bilo važno obrazovanje mladeži. Na taj je način brojnim mladićima sa sela potpomagao ne samo savjetima, već i financijski kako bi se obrazovali na visokim školama. Kroz svoj rad zalagao se i za bolji društveni položaj i sigurnost mladih, žena, radnika i seljaka. Svojim tehničkim, gospodarskim i kulturnim inicijativama težio je osiguranju boljih uvjeta rada i života, a nastojao je i osloboditi međimorskog Hrvata ne samo od ekonomske zaostalosti nego i od moralne, kulturne i duhovne oskudice. Istaknuo se svojim radom u katoličkoj štampi te je pokrenuo je inicijativu za otvaranje

⁸⁴ „Dr. Ivan Novak – Hrvatski narodni preporoditelj i osloboditelj Međimurja“, u: ŠESTAK, *Domorodci! Međimurci! Suženstvu je našem kraj!*- Izložba povodom 100. obljetnice odcjepljenja Međimurja od mađarske države, 21.

⁸⁵ BARTOLIĆ, *Luka Purić*, 16-17.

pučkih knjižnica⁸⁶ u Međimurju. Međutim, ističu se njegove četiri brošure: *Kako je našoj hrvatskoj braći u Međumurju, Put k slobodi i sreći, Živila Hrvatska! Napried u Međumurje i O ljubavi Domovine, Ban Jelačić i godina 1848*. U njima se posebno bavio međimurskim pitanjem, isticao je borbu za očuvanje hrvatskog jezika, protivljenje mađarizaciji i mađarskim vlastima te priključenje Međimurja Hrvatskoj.⁸⁷ Zbog njegovog stvaralačkog rada, ali i društvenog zalaganja u Međimurju, Purića se može nazvati glavnim pokretačem i ideologom hrvatskog narodnog pokreta u Međimurju početkom 20. stoljeća.

4.3. Vinko Žganec

Rođen u Vratišincu 1890. godine, Vinko Žganec bio je poznati međimurski etnomuzikolog i melograf. Diplomirao je na Bogoslovnom fakultetu u Zagrebu 1914. godine. Od 1917. godine bio je župnik u Dekanovcu pa sve do 1921. godine kada je doktorirao na Pravnom fakultetu u Zagrebu i istovremeno napustio svećeničko zvanje.⁸⁸ Kao jedan od mladih i školovanih međimurskih Hrvata koji su početkom 20. stoljeća započeli borbu za nacionalnu osvješćivanje i očuvanje hrvatskog jezika u Međimurju, Vinko Žganec nastojao je putem crkve, ali i izvan nje održati veze između međimurskih Hrvata i Hrvatske. Istaknuo se po svom muzičkom radu u sklopu „Cecilijanskog pokreta“⁸⁹ organiziranog za obnovu katoličke crkvene glazbe i poticanjem osnivanja, a zatim i osnivanjem djevojačkih pjevačkih zborova koji su izvodili hrvatske crkvene pjesme. Svoj književni rad započeo je još tijekom svojih učeničkih dana kada je počeo sakupljati hrvatske pučke pjesme, a isto je nastavio kao student, pravnik i svećenik. Godine 1906. i 1907. bio je suradnik hrvatskog časopisa za odrasliju mladež (učenike srednjih i viših pučkih škola) *Pobratim*. Iste 1907., uređuje đачki književni beletristički časopis *Nada*. Također, politički se angažirao u borbi za vraćanje Međimurja. Objavio je u listu Stranke prava *Hrvatskom pravu*⁹⁰ i katoličkom dnevnom listu *Hrvatstvu* 1908. godine dvadesetak

⁸⁶ Na poziv Društva hrvatskih književnika tijekom studija teologije Purić se odazvao za osnivanje pučkih knjižnica u Međimurju (Prelog, Donji Vidovec, Donja Dubrava, Goričan, Kotoriba, Orehovica i Hodošan).

⁸⁷ BARTOLIĆ, *Luka Purić*, 19-40.

⁸⁸ Ljiljana KRIŽAN, *Knjiga koja je ispravila povijest (1916.): dr. Vinko Žganec* (Katalog izložbe) (Čakovec: Knjižnica Nikola Zrinski, 2016.), 5.

⁸⁹ Cilj je pokreta pročišćavanje i poboljšanje crkvene glazbe prema liturgijskim, povijesnim i estetičkim mjerilima Katoličke crkve. Težilo se za obnovom izvornoga gregorijanskog pjevanja, klasične vokalne polifonije, za stvaranjem crkvene glazbe u strogo crkvenom stilu. U Hrvatskoj je organizirani pokret započeo 1907. godine stalnim izlaženjem Sv. Cecilije, časopisa za promicanje cecilijanske reforme, te utemeljenjem Cecilijanskog društva u Zagrebu i zatim mnogobrojnih podružnica u hrvatskim župama. Težište pokreta postavljeno je na nacionalne osnove, potiskivanje tuđinskih skladbi i stvaranje nabožnih popijevaka u narodnom duhu. Vidi: „Cecilijanski pokret“, u: *Hrvatska enciklopedija*.

⁹⁰ Nakon prestanka izlaženja tjednika Starčevićeve hrvatske stranke prava *Hrvatske pravice* u Varaždinu je 27. lipnja 1914. godine počeo izlaziti tjednik stranke prava *Hrvatsko pravo*.

feljtona o socijalnim i političkim prilikama u Međimurju. Objavljivao je i u časopisu *Luči* koji izlazi pod geslom *Bog - narod - socijalna pravda* svoje pjesničke i prozne priloge. Časopis *Luči* - List hrvatskog katoličkog đastva - bio je stožer đačkog katoličkog organiziranja i osnova stvaranja i razvijanja Hrvatskoga katoličkoga pokreta. Bio je i suradnik u katoličko orijentiranom časopisu, mjesečniku za književnost, umjetnost i prosvjetu *Hrvatska prosvjeta*.⁹¹ Od velike je važnosti njegov etnomuzikološki zapis pučke međimurske popijevke 1908. godine *Megla se kadi, hajdina cvate* koja je predstavljala potvrdu o prisutnosti hrvatskog naroda u Međimurju. Od tada pa sve do svoje smrti zabilježio je ili snimio preko 25.000 raznih narodnih svjetovnih i crkvenih popijevaka, napjeva, melodija za razna glazbala, plesove i kola te raznih narodnih običaja, kako u zemlji tako i u inozemstvu, koji su doprinijeli riznici hrvatske tradicije u Međimurju.⁹² Potrebno je istaknuti zabilježene pjesme poput *Popijevke od kola, popijevke O Jelo Jelica, Pod kopinom, Turki robe, Ta divojka, ka junakom draga i Vu polju nam jasrica pšenica*. Suradivao je s različitim glazbenim i opće kulturnim listovima te časopisima poput glazbenog časopisa *Svete Cecilije* s podnaslovom *List za pučku crkvenu glazbu i pjevanje* u kojem od 1911. godine piše o različitim problemima glazbe, objavljuje glazbene recenzije i članke. Suradnja s časopisom rezultirala je knjigu *Hrvatske pučke popijevke iz Međimurja*⁹³ u kojoj se ne bavi samo glazbenim i kulturnim obilježjima međimurskih popijevki, već govori i o njihovoj nacionalnoj utemeljenosti. Uz to je i usko suradivao i s Jurajem Lajtmanom, župnikom iz Kotoribe i važnom karikom narodnog preporoda u Međimurju, s kojim se borio protiv mađarskog utjecaja na hrvatske pučke popijevke. Zajedno su pokrenuli i uređivali *Kalendar katoličkog pučkog saveza Hrvata u Mađarskoj* od 1910. do 1913. godine, čija je glavna uloga bila gospodarsko i političko educiranje puka.⁹⁴ Svojim je predanim radom Žganec bio jedan od glavnih figura hrvatskog narodnog preporoda u Međimurju i jedna od najzaslužnijih osoba čijim se zalaganjem održala hrvatska narodna tradicija u međimurskog kraju, bez obzira na pokušaje mađarske asimilacije.

⁹¹ BARTOLIĆ, Dr. Ivan Novak, dr. Vinko Žganec, 67.

⁹² KRIŽAN, *Knjiga koja je ispravila povijest*, 7.

⁹³ Najvažnija djela objavio je kao niz zbornika: *Hrvatske pučke popijevke iz Međimurja* izašle su u dva sveska 1924. i 1925. godine. Nakon čega izlazi niz drugih važnih zbornika : *Narodne popijevke Hrvatskog Zagorja* (I–III, 1950–71), *Hrvatske narodne popijevke iz Koprivnice i okolice* (1962), *Pučke popijevke Hrvata iz okolice Velike Kaniže u Mađarskoj* (1974), *Hrvatske pučke popijevke iz Zeline i okolice* (1979).

⁹⁴ BARTOLIĆ, Dr. Ivan Novak, dr. Vinko Žganec, 69.

4.4. Juraj Lajtman

Juraj Lajtman rođen je u Prelogu 1883. godine i bio je jedna od glavnih figura međimurskog narodnog preporoda. Bio je hrvatski pisac i svećenik u Kotoribi te član Narodnog vijeća za Međimurje koje je radilo na priključenju Međimurja Banskoj Hrvatskoj. Napisao je nekoliko članaka u kojima upozorava na uništavanje hrvatske tradicije u Međimurju od strane Mađarskih vlasti.⁹⁵ Hrvatsku nacionalnu ideju u Međimurju promicao je kroz postojeće legalne institucije: kroz suradnju s hrvatskim listovima prvenstveno *Katoličkim listom*, osnivanjem pjevačkog zbora, dramske grupe i združene trgovine. *Katolički pučki savez*⁹⁶ koristio je za političko djelovanje kako bi narod pokušao zainteresirati najprije za politiku, a onda i za izbore i versajske udruge koje su omogućavale, zahvaljujući liberalnim ugarskim zakonima, otvaranje čitaonica, prosvjetnih društava i *Kolendara katoličkog pučkog saveza za Hrvate u Ugarskoj*, u kojem su pojedini članci bili pisani čistim hrvatskim književnim jezikom, a drugi kajkavskim narječjem kakvim se služe međimurski Hrvati. Lajtman je jedan od autora⁹⁷ molitvenika na kajkavskom narječju unutar kojeg je svrstao velik broj hrvatskih književnih riječi da bi međimurske Hrvate što više približio hrvatskom književnom jeziku. Time se borio protiv mađarskih intencija udaljavanja Međimurja od hrvatskog jezika i hrvatstva na način da su tiskali molitvenike na „međimurskom jeziku“. Godine 1911. prigodom pučkih misija u Kotoribi, utemeljio je Marijinu kongregaciju za mladiće. Putem nje se trebao širiti hrvatski jezik kroz pjesmu, igrokaze, čitanje knjiga i novina. Po uzoru na crkveni zbor kojeg je u Maloj Subotici osnovao svećenik Ignacije Lipnjak, osnovao je i djevojački pjevački zbor s kojim je izveo preko stotinjak crkvenih pjesama, a u crkvi izvodile su se hrvatske crkvene pjesme na štokavskom narječju.⁹⁸ Svoju borbu protiv mađarizacije i zalaganje za odcjepljenje Međimurja od Mađarske izrazio je u članku *Odcjepljenje Megjumurja* objavljenom u *Katoličkom listu* 1908. godine. U

⁹⁵ BARTOLIĆ, *Luka Purić*, 8.

⁹⁶ *Katolički pučki savez* bila je udruga osnovana s prvenstvenim ciljem legalizacije borbe za Međimurje u Ugarskoj. Udruga je pod tim imenom izdavala list na mađarskom i hrvatskom (štokavsko-ikavskom) jezikom za bunjevačke Hrvate. Godine 1910. Juraj Lajtman i dr. Vinko Žganec u Budimpešti pokreću *Kolendar katoličkog pučkog saveza* na hrvatskom jeziku pod okriljem udruge. Na taj je način udruga bila jedno od sredstva za borbu Međimurskih Hrvata protiv mađarizacije. Izdavali su na hrvatskom jeziku kalendar i poučni list preko kojeg je mlada svećenička generacija nastojala da Međimurci preko pjesama, propovijedi i katekizacije prihvate hrvatski književni jezik koji će im otvoriti vrata u hrvatsku književnost. Vidi: BARTOLIĆ, *Luka Purić*, 103.

⁹⁷ Suautori molitvenika bili su Ignacije Lipnjak i Ivan Kuhar. Vidi: BARTOLIĆ, *Luka Purić*, 11.

⁹⁸ BARTOLIĆ, *Luka Purić*, 83.

njemu se posebno dotaknuo težnje mađarskih vlasti za odcjepljenje Međimurja od Zagrebačke nadbiskupije te kritiziranja svog rada i rada drugih svećenika protiv mađarskih vlasti.⁹⁹

5. MEĐIMURSKO PITANJE

Godine 1861. donesena je odluka da se Međimurje ponovno pripoji Ugarskoj. U pregovorima s Austrijom Mađari su zahtijevali da im se vrati međimurski kraj jer je „uvijek pripadao Ugarskoj“, a veću im je mogućnost za takvim zahtjevima dalo nereguliranje situacije zakonom kojim bi potencijalno Međimurje službeno pripalo Hrvatskoj nakon revolucije 1848./1849. godine. Ista je odluka potvrđena na Varaždinskoj skupštini gdje su mađaroni potvrdili pripojenje Međimurja Zaladskoj županiji argumentom da ne postoji zakon koji potvrđuje Međimurje hrvatskim posjedom.¹⁰⁰ Na tu su odluku bile uložene žalbe, a jednu od njih uložio je i Josip Juraj Strossmayer. Otišao je u Beč na prijem kod kralja i otvoreno protestirao protiv donesene odluke.¹⁰¹ Od tada će mađarske vlasti u Međimurju vršiti proces mađarizacije nad stanovništvom Međimurja. Uveden je mađarski jezik kao službeni jezik u administraciji i sudskim poslovima, a kasnije je uveden i u škole i crkvu. Hrvatske političke stranke isticale su potrebu za cjelokupnom hrvatskom državom, no od tada, pa sve do Prvog svjetskog rata, njihov rad za održavanje nacionalne svijesti bio je pasivan.

U brošuri *Rad za Međimurje nekad i sad*, nepoznati autor iz krugova Vinka Žganca dotaknuo se uzroka hrvatske pasivne politike: *Sve do prije nekoliko godina bilo je Međimurje u očima hrvatske javnosti takovo narodnosno područje, gdje se mislilo, da je narodna svijest i narodni ponos probuđen već u toliko, da se može odmah preći u državno-pravni i narodnosno politički rad. To bijaše i uzrok, da se je uvijek naglašavalo samo teritorijalno pripojenje Međimurja Hrvatskoj, a vrlo se malo marilo za nacionalno osviještenje toga naroda. Ta držalo se da je međimurski narod toliko osviješten, da bi on mogao mirne duše doživjeti opet jednu metamorfozu u uređenju javnog i političkog života. Naglašavalo se samo naše pravo na Međimurje.*¹⁰² Glavni uzrok nastale situacije u Međimurju tijekom mađarske uprave može se

⁹⁹ Juraj LAJTMAN, „Odcjepljenje Megjumurja“, *Katolički list* (Zagreb, 1908.), u: BARTOLIĆ, *Dr. Ivan Novak, dr. Vinko Žganec*, 152.

¹⁰⁰ KALŠAN, *Međimurska povijest*, 23.

¹⁰¹ Ferdo ŠIŠIĆ, „Kako je Hrvatska izgubila Međimurje godine 1860./1861. na osnovu arhivalnih podataka“, u: *Obzor: spomen knjiga 1860-1935*, ur. Rudolf MAIXNER i Milivoj DEŽMAN (Zagreb: Tisak i naklada Tipografije, 1936.), 96.

¹⁰² MMČ, 1163, *Rad za Međimurje nekada i sada*, 1.

pronaći u tome da se smatralo kako je rad tijekom kratke hrvatske uprave od 1849. do 1861. godine nad Međimurjem bio dovoljan da se nacionalna svijest ukorijeni kod međimurskog naroda i da radikalna mađarizacija neće utjecati na istu. Međutim, pasivnost je dovela do političke nezainteresiranosti Međimuraca prema Hrvatskoj, a i do gubljenja nacionalnih osjećaja. Tome svjedoči nezainteresiranost Hrvatskog sabora za Međimurje, odnosno Međimurje se na zasjedanjima spomenulo svega nekoliko puta i to samo u kontekstu teritorijalne politike.¹⁰³

Početakom 20. stoljeća kada je hrvatska nacionalna svijest sve više jačala u hrvatskim zemljama, počelo se ponovno pisati o Međimurju, ali nedovoljno i s krivim ambicijama. Upravo se na tu problematiku osvrnuo Ivan Novak u svojoj brošuri *Istina o Međimurju: Osobito se u posljednje vrijeme počelo opet nešto življe govoriti o Međimurju, gdje je magjarski šovinizam polako istrijebio hrvatski jezik iz škole i iz svih ureda, a počeo i pomalo trijebiti i posljednje ostatke hrvatskih osjećaja iz srca međimurskog naroda. Počelo se govoriti i pisati o Međimurju na koje su Hrvati tako lako zaboravili i kojeg slabo ili uopće - ne poznaju... Unaprijed izjavljujem, da me sve dosadasnje pisanje hrvatske štampe o Međimurju u nikojem pogledu ne može zadovoljiti, kao ni sav rad s onu stranu Drave oko osvještavanja hrvatskog življa i Međimurju. Ne može me zadovoljiti jer vidim posvemašnje nerazumijevanje međimurskih prilika u nacionalnom i kulturnom pogledu. [...] Neka mi se ne zamjera, ako otvoreno kažem, da s hrvatske strane u tom pogledu nije učinjeno dosada ništa – ama baš ništa. [...] Glavni uzrok neuspjeha rada za Međimurje – u koliko ga je bilo – sa strane Hrvata jest pogrešna taktika koja ne dovodi cilju. To je taktika, da se tako izrazim, pravaška tj. državnopravna, teritorijalna. Sav rad dosadašnji sastojao se u tome da se naglašavalo, da Međimurje spada k Hrvatskoj, da ga valja pripojiti itd., isto kao i borba za Rijeku.*¹⁰⁴ Novak, koji je od međimurskih preporoditelja bio najviše politički aktivan, ističe kako je hrvatska politika prema Međimurju bila pogrešno usmjerena. Težnja da se Međimurje teritorijalno vrati pod Bansku Hrvatsku dovela je do zanemarivanja hrvatske kulture i tradicije u Međimurju jer se naglasak stavljaio samo na teritorijalnu politiku, čime se Mađarima omogućilo nametanje mađarizacije: *Dok se je ovakovim lijepim frazama naglašavalo pravo Hrvatske na Međimurje, a de facto se nije radilo ništa, dotle su Magjari lijepo i lagano – ali sigurno prodirali ne samo u javne urede i škole, već i u srce međimurskog naroda. Nek se nitko ne čudi, ako se otvoreno*

¹⁰³ BARTOLIĆ, Luka Purić, 90.

¹⁰⁴ Ivan NOVAK, *Istina o Međimurju* (Zagreb: Tisak Dioničke tiskare, 1907.), 6-7.

*kaže da se danas Medjumurac upravo ponosi, što ne pripada k Hrvatskoj, već mu je domovina „lepa zemlja magjarska“!*¹⁰⁵

Novak se dotaknuo još jedne problematike Međimurja – indiferentnosti Međimuraca prema Hrvatskoj. Nepostojanje hrvatskih škola, čitaonica, novinskog lista koji bi upoznali Međimurce sa situacijom u zemlji matici, a s druge strane bi im ukazali na rad i zalaganje hrvatske politike za njihov boljitak te teška gospodarska situacija međimurskih seljaka, dovelo je do političke pasivnosti Međimuraca prema Banskoj Hrvatskoj, a jednim dijelom i do naklonjenosti Mađarima. Može se reći da je to bila posljedica osjećaja zanemarenosti jer su međimurski Hrvati u Ugarskoj ostali prepušteni samima sebi sve do početka 20. stoljeća kada je jačao odjek hrvatskog narodnog preporoda u Međimurju.

Hroch je definirao dvije vrste nacija, velike i potlačene nacije, što je u ovom slučaju odnos između Ugarske kao velike i Hrvatske kao potlačene nacije. Pasivnost hrvatske politike prema međimurskim Hrvatima približila ih je Mađarima. Doduše, međimurski Hrvati nikad nisu prihvatili ili podržali mađarizaciju, ali s vremenom više nisu na Mađare gledali kao na tlačitelja: *Magjar mu je simbol jakosti, simbol moći, koja mu najviše imponira. Jest, njemu imponira Magjar samo zato jer je Magjar – „jakši“, jer imade premoć nad Hrvatima. Pa kad mu pripovijedate o kakoj borbi Hrvata protiv Magjara, on vam ležerno mahne rukom, hotеći reći: „to je se zabadav!“ Kad biste se upustili u razgovor s našim ljudima, osobito s mladjim svijetom, pa ih nakon par riječi onako konvencionalno zapitali, što su! – Magjari! – reći će vam. Pitajte ih kojim jezikom govore? – horvatskim! [...] no najveći dio, osobito stariji svijet, nacionalno je indiferentan. On nije ni Magjar ni Hrvat, a ako hoćete – je jedno i drugo. On ne voli razgovore o tome! Medjimurac je – pa ga puštajte na miru. Oduševiti ga u tom pogledu ne ćete. „ah kaj me briga za Magjare eli Horvate, to mi tak nikaj ne hasni“ – to će biti refrein njegova razgovora. Pojam domovine tako mu je uzak da ga rijetko proteže na cijelu zemlju ili bar na cijelo Medjimurje, već tek na svoju kući, dvorište i vrt.*¹⁰⁶ Ovim zapažanjima Novak potvrđuje kako je pasivna hrvatska politika promijenila atmosferu u Međimurju i time pokazala kako kriva politika može dovesti do stišavanja nacionalnog naboja i osjećaja.

Jedan od razloga može se pronaći u nekvalitetnom izvještavanju međimurskih Hrvata o Hrvatskoj, odnosno nije postojao organizirani tisak koji bi povezivao Međimurce s zemljom maticom. Svi pokušaji tiskanja lista koji bi bio spona između Međimuraca i Hrvata završili su

¹⁰⁵ NOVAK, Istina o Medjimurju, 8-9.

¹⁰⁶ ISTO, 16.

neslavno, a jedan od razloga bilo je nametanje štokavskog narječja koje su Međimurci odbacivali. Na taj su se način novine odbacivale i odbijale čitati zbog čega nisu mogle ostvariti uspjeh na polju političke i kulturne informiranosti.¹⁰⁷ Jedan od uzroka problematike hrvatskog glasila u Međimurju spomenuo se u brošuri *Rad za Međumurje nekada i sada: Mislilo se također i o izdavanju jednih novina za Međumurje, ali se nije mislilo na to tko će te novine čitati i tko će ih širiti. I to je bio sav rad za Međumurje, rad doduše, ali uzaludan, jer nije imao prave osobe i osnovke.*¹⁰⁸ Volja za pokretanjem novina je postojala, no nije postojala inteligencija koja bi pokrenula novine te iste širila unutar svih slojeva društva. Iz čega se može zaključiti kako u Međimurju nije postojala razvijena mreža ljudi koji bi preuzeli na sebe rad kojim bi se širile preporodne ideje.

Vinko Žganec u jednom od svojih članaka objavljenih u *Hrvatskom pravu* 1908. godine govori o potrebi lista za Megjumurce: *Raditi svakako treba. Kako sam već spomenuo – ako je narod osvješćen u kulturnom pogledu, lako se daje s njim operirati. [...] Velim: “ Učinimo hrvatsku literaturu pristupačnom Megjumurcima “. Ovo neka nam je prva deviza u našem radu. Odgovaram već jednom: Osnujmo hrvatski list za megjumurski narod! Osnujmo list za Megjumurce, kako su već neki prije to mislili i predložili osnujmo ovakav list, da se kroz nj širi u Megjumurje nauka o onom smislu, kako sam to prije razložio. Ovaj bi list bio čvrst, nepokolebljiv i odvažan posrednik između hrvatskog naroda s obje strane Drave.*¹⁰⁹ Novine koje bi povezivale obje strane Drave omogućile bi jačanje veze između Međimuraca i Banske Hrvatske koja se zbog pasivne politike hrvatskih vlasti i jače mađarizacije s vremenom sve više gubila. Sve do 1904. godine hrvatska politika prema Međimurju i dalje je bila pasivna, no tada početkom veljače Pero Magdić u Varaždinu pokreće glasilo Stranke prava pod nazivom *Naše pravice* koje su trebale prenositi nacionalno-integracijsku ideologiju stranke, obranu nacionalnih interesa, borbu za ujedinjenje svih hrvatskih zemalja, borbu protiv mađarizacije itd. U novinama su se autori direktno obraćali međimurskom Hrvatu te su postale i glasilo za međimurske preporoditelje koji su putem njih pokušali ponovno probuditi hrvatske nacionalne osjećaje kod međimurskih Hrvata.¹¹⁰

Preporoditelji su problem vidjeli i u svećenstvu koje je djelovalo u Međimurju. Ivan Novak koji je pripadao socijaldemokratskoj struji i bio protiv utjecaja svećenstva na

¹⁰⁷ BUNJAC, „Međimurje u novom vijeku“, 89.

¹⁰⁸ MMČ 1163, *Rad za Međumurje nekada i sada*, 2.

¹⁰⁹ Vinko ŽGANEC, „Učinimo hrvatsku literaturu pristupačnom Megjumurcima! – List za Megjumurce – Bezuvjetna potreba“, *Hrvatsko pravo* (1908.), u: BARTOLIĆ, *Dr Ivan Novak, dr. Vinko Žganec*, 119-120.

¹¹⁰ BUNJAC, „Međimurje u novom vijeku“, 91.

obrazovanje, veliki dio krivnje za stanje hrvatskog narodnog preporoda u Međimurju vidio je upravo u svećenstvu. Kroz njegov se rad vidi određena averzija prema radu svećenstva u Međimurju. Uz njega su jednim dijelom stali i svećenici preporoditelji Luka Purić i Juraj Lajtman. Naime, smatrali su da se i svećenici moraju jače oduprijeti procesu mađarizacije. Međimurci su bili veliki vjernici, zbog čega je bilo jasno da će crkva imati veliku ulogu u preporodu. O tome svjedoči i podatak da je u Međimurju uz 22 župske crkve bila podignuta i 31 područna crkva. Mađarska je vlast postala svjesna o utjecaju Katoličke crkve u Međimurju, stoga mađarizacija nije zaobišla ni crkvene institucije. Uvođenje Apponyijeva zakona¹¹¹ o nastavi na mađarskom jeziku u državnim osnovnim školama, promađarski svećenici iskoristili su zakon da bi izvodili misu na mađarskom jeziku.¹¹² Svjestan utjecaja crkve na međimurski puk, Novak je uputio veliku kritiku svećenstvu: *A što je s župnicima i kapelanima, koji su svršili škole u Hrvatskoj i odgojeni su u hrvatskom narodnom duhu? Ta, Medjumurje spada pod zagrebačku nadbiskupiju i tamo dolaze župnici i kapelani odgojeni u zagrebačkim sjemeništima! Pa zar i ovi mogu mirne duše gledati kako se Medjumurcu otima materinski jezik, kako mu magjarski šovinisti na svakom koraku nastoje omraziti sve što je hrvatsko? Zar im je mirna savjest kad vide, kako narod iz kojeg su nikli i kojem su postavljeni za pastire, danomice nacionalno, a po tom i kulturno propada? Žalim – ali na ovo pitanje moram odgovoriti u kratko: jest! Medjumurski popovi sasma su danas u službi magjarizacije, oni se bez grižnje savjesti javno priznavaju Magjarima. Oni se danas natječu s učiteljima koji će više učiniti da se hrvatski puk u Medjimurju pomagjari. I crkva im je sredstvo za propagandu magjarštine. [...] Potiskuju svoje narode osjećaje i dalje, jer se javno ne smiju ni pokazati Hrvatima ako žele dobiti medjumursku župu, i nakon nekoliko godina proces u njihovoj duši je gotov.*¹¹³ Novak ukazuje na problem koji je zahvaćao svećenike koji su htjeli djelovati u Međimurju. Kako bi dobili župu, morali su se iskazati kao *Magjari* što se može uzeti kao jedan od razloga zašto se velik dio župnika nije otvoreno borio protiv mađarizacije.

Purić i Lajtman, koji su pripadali svećenstvu, također su se dotaknuli svećeničkog rada: *A što se tiče magjarske molitve i pjevanja u crkvi, čudim se da još niste dignuli glas svoj proti toj nepodobštini! Doduše to se ne bi moglo dogoditi, kad bi svi župnici bili pravi ljubitelji i odani pastiri svog stada. Nu nažalost nadje se i takov, koji više gleda na to, da se ne zamjeri*

¹¹¹ Zakon iz 1907. godine koji je prozvan „lex Apponyi“ prema mađarskom političaru i zagovorniku tog zakona Albertu Apponyiju, bio je posljednji u nizu zakona kojim se pokušao stvoriti pritisak na narodnosti za podržavljenje konfesionalnih i općinskih škola i uvođenje mađarskog jezika kao službenog nastavnog i predmeta. Vidi: Franka BAUK, *Povijest školstva i prosvjete u Međimurju* (Čakovec: Zrinski, 1992.), 59.

¹¹² LIPNJAK, „Rad svećenstva za održanje hrvatske svijesti“, 28.

¹¹³ NOVAK, *Istina o Medjimurju*, 21-22.

*liberalnim magjarizatorima, nego na veću duševnu korist sebi povjerene mladeži!*¹¹⁴ Kod Purića se može primijetiti iznenađenje zašto međimurski župnici ne daju veći otpor mađarskoj politici, međutim, svjestan situacije pokušava naći razumijevanja za njihove postupke. I Lajtman, župnik iz Kotoribe, osvrnuo se na položaj svećenstva u Međimurju. Prikazao je jednu drugačiju sliku u kojoj se ono nalazilo: *Najveća se tužba diže na svećenstvo, da je tobože ovo svećenstvo zadojeno ilirizmom i da radi protiv Magjarske. No najveći dio svećenstva znade, da Megjumurje politički spada pod Magjarsku, pak isto tako vjerno ispunjava svoje domovinske dužnosti kao što i svećenstvo preko Mure. [...] ali zar da se radi ove dvojice ili trojice, pa recimo da su „panslavisti“ najgore vrsti, zar da se radi njih mora cijelo Megjumurje otcijepiti od Zagrebačke nadbiskupije, pa pripojiti biskupiji Szombatheljskoj?*¹¹⁵ Lajtman ukazuje kako svećenstvo nije bilo pošteđeno sumnje ni od mađarskih vlasti koje su vršile pritisak na njih, budući da se je velik dio međimurskih župnika školovao u Hrvatskoj. Dakle, bili su svjesni da zbog svoje pozicije moraju podilaziti mađarizaciju, no Lajtman ističe kako su promađarski svećenici bili u manjini, za razliku od Novaka, koji proziva sve župnike. Zanimljivu perspektivu odnosa župnika s Međimurcima dao je i Vinko Žganec: *Bilo je „prašno“ vrijeme! Išao sam sam s mojim župnikom po seoskome putu. Djeca nas pozdravljaju. Vidim da župnik jednima odzdravlja, drugima ne! Čudim se onako potajno. Poslije sam se pitao, zašto je tome tako. Aha, znadem! Djeca, što pozdravljaju mađarski nijesu dobila odzdrava, a ona pozdravljajući hrvatski, da. Bilo mi je ugodno i neugodno, jer sam osjećao da to nije dovoljno! Drugi put sam opet išao sa seoskim učiteljem. Sada je bilo svemu tome drukčije. Dok sam prije čuo „Falen budi“, sada je to iščezavalo pred oduševljenim „diecsér tessék...“.*¹¹⁶ Žganec je ukazao da je veći problem mađarizacije to što je uspjela nametnuti učitelje koji potiču razgovor na mađarskom jeziku jer su škole imale veću utjecaj na mlađe generacije, zbog čega su one i postale glavno sredstvo mađarske propagande.

Sve u svemu, može se zaključiti kako je Novakova averzija prema vjeri i svećenstvu utjecala na njegov stav koji je bio vrlo kritičan te je na više načina prenosio krivicu za stanje u Međimurju i na župnike. Što je uzrok njegovog zalaganja za sekularizaciju školstva koje je u Međimurju kroz stoljeća bilo pod utjecajem Katoličke crkve. S druge strane, Lajtman i Purić,

¹¹⁴ Hrvat iz Međimurja, *Put k slobodi i sreći. Razgovor s Međimurjskim Hrvatima*. U: BARTOLIĆ, Luka Purić; *Međimursko pitanje i Hrvatski narodni pokret međimurskih Hrvata: studije i rasprave* (Zagreb: Naklada „Dr. Feletar“, 2001.), 60.

¹¹⁵ LAJTMAN, „Odcjepljenje Megjumurja“, *Katolički list* (1908.), u: BARTOLIĆ: *Dr. Ivan Novak, dr. Vinko Žganec*, 152.

¹¹⁶ ŽGANEC, „Gornje Međimurje“, *Hrvatstvo* (Varaždin, 1908.), u: BARTOLIĆ: *Dr. Ivan Novak, dr. Vinko Žganec*, 86.

koji su pripadali svećenstvu, svjesni stanja u Međimurju i sami kritiziraju nedovoljno zalaganje svećenstva i podilaženje mađarskoj politici, no osvrnuli su se i na uzroke takvog stava. Time su dali drugu perspektivu života svećenstva u Međimurju koje je bili također pod velikim povećalo mađarskih vlasti i pojedini su zbog vlastitog dobra odlučili biti pasivni po pitanju održavanja nacionalne svijesti kod međimurskih Hrvata, dok su određeni otvoreno podržali mađarizaciju. Ono što možemo vidjeti iz njihovog rada je da preporoditelji uviđaju isti problem kod međimorskog pitanja, no sukobljavaju se njihova mišljenja o tome čija je odgovornost za nastalu situaciju te na koji način pristupiti problemu. Ipak, potrebno je naglasiti kako je Katolička crkva imala značajnu ulogu u održavanju hrvatske nacionalne svijesti u Međimurju, budući da je u to vrijeme imala najveći utjecaj na puk.

Juraj Lajtman ukazao je na još jedan veliki problem koji je zadesio Međimurje – zahtjev Mađara za odcjepljenjem Međimurja od Zagrebačke nadbiskupije i pripojenje biskupiji Szombatheljskoj. Donošenjem zakona koji su učvrstili korištenje jezika u školama i javnim uredima, Mađari su pokušali nametnuti međimurskim Hrvatima mađarski jezik i kulturu. Budući da su bili svjesni utjecaja crkve na međimurski narod, vršili su pritisak i na svećenstvo te poticali držanje propovijedi na mađarskom jeziku. Zadnja prepreka za potpunu mađarizaciju i denacionalizaciju međimurskih Hrvata bila je Zagrebačka nadbiskupija. Zahvaljujući pripadnosti istoj, djeca u Međimurju su još uvijek slušala vjeronauk na narodnom jeziku. Mađari su i to vidjeli kao veliki problem jer je korištenje narodnog jezika i dalje ukazivalo na razlike između Hrvata i Mađara, odnosno, i dalje je u kulturi bilo prisutno hrvatstvo.¹¹⁷ Na odcjepljenju Međimurja i na njegovom pripojenju biskupiji u Szombathelyu, intenzivno je između mnogih radio čakovečki javni bilježnik Kálmán Ziegler, dok se njegov kolega Nándor Harmat, bilježnik iz Draškovca, bavio mađarizacijom naziva međimurskih mjesta. Godine 1875. Mađarska je krenula u najveću kampanju u procesu pripajanja Međimurja Subotiškoj (Sombatheljskoj) biskupiji u Subotici. U nju se uključila Zaladska županija, Ugarski sabor i sam vrh mađarske crkve s nadbiskupom Ostrogona (Esztergom). U kampanju su se uključile i novine i mađarska javnost. Mađarske novine *Magyar orszag* javno su prozivale zagrebačkog nadbiskupa zbog nepoduzimanja mjera protiv svećenika za koje su Mađari smatrali da bune narod protiv njih te da se u Hrvatskoj stvaraju grupacije koje za cilj imaju iskorijeniti Mađare u Međimurju i nakon toga Međimurje politički i administrativno pripojiti Hrvatskoj.¹¹⁸

¹¹⁷ Ferenz GÖNCZI, *Međimurje. Ljudi. Vjeronauk. Običaji* (Čakovec, 1995.), 58.

¹¹⁸ Vladimir KALŠAN, *Iz vjerskog života Međimurja* (Čakovec: Muzej Međimurja, 2003.), 21.

Međimurske je svećenike mađarska elita sudski progonila zbog njihovog sudjelovanja u otporu mađarizaciji međimurskih Hrvata, a jedan od njih bio je i Juraj Lajtman.¹¹⁹ Mađari, svjesni važnosti Katoličke crkve u Međimurju, zahtijevali su njezino odcjepljenje od Zagrebačke nadbiskupije. U svibnju 1904. godine upućen je memorandum kralju kako bi se Međimurje odcijepilo od Zagrebačke nadbiskupije, a još je ono bilo zatraženo i 1878. i 1901. godine. Do odcjepljenja nikad nije došlo, međutim vršen je veliki pritisak na svećenstvo koje je popustilo pod pritiskom mađarske vlasti te se na određene blagdane držalo propovijed na mađarskom jeziku. Na taj je način dopuštalo njegov ulazak i u crkvu koja je početkom 20. stoljeća ostala jedino mjesto na kojem se očuvao hrvatski jezik u Međimurju.¹²⁰ S ciljem da se postigne mir u Međimurju novine su pozivale Međimurce da u svojim općinama održe sastanke kako bi se uputile molbe prema vladi za odcjepljenje od Zagrebačke nadbiskupije. Međutim, međimursko stanovništvo nije podržavalo odcjepljenje, što je istaknuo i Lajtman: *Verbuju se članovi po Megjumurju za ovu deputaciju. Pred neko vrijeme raznio se bio glas da će iz svakog sela po dvojica ili trojica doći u deputaciju, ali su sami Megjumurci ustali protiv toga, da netko u njihovo ime moli odcjepljenje. Osim malene iznimke velika većina Mgjumuraca je otvoreno protiv svakog otcjepljenja.*¹²¹ Iako je Međimursko stanovništvo bilo indiferentno prema Banskoj Hrvatskoj, svjesno posljedica koje bi donijelo odcjepljenje od Zagrebačke nadbiskupije i važnosti Katoličke crkve u Međimurju, tome se protivilo. Stoga se može zaključiti kako je kod stanovništva i dalje bio prisutan hrvatski narodni duh i bilo je svjesno da bi odcjepljenjem nestao njihov jezik, kultura i tradicija.

¹¹⁹ BARTOLIĆ, *Luka Purić*, 81.

¹²⁰ KALŠAN, *Iz vjerskog života Međimurja*, 21.

¹²¹ LAJTMAN, „Odcjepljenje Megjumurja“, *Katolički list* (1908.), u: BARTOLIĆ, *Dr. Ivan Novak, dr. Vinko Žganec*, 153.

5.2. Školstvo i jezik

Sve do 19. stoljeća temelj socijalizacije i obrazovanja u društvu nosile su vjerske institucije i obitelj. Međutim, prema kraju 18. i tijekom 19. stoljeća razvija se sve veća svijest o potrebi obrazovanja ljudi. Zbog istog se donose reforme školstva, posebice tijekom vladavine carice Marije Terezije i Josipa II.¹²² Čime ono potpada pod upravu države i na taj način postaje šire dostupno i obavezno na državnoj razini. To je i vrijeme pojave nacionalizama i širenja nacionalne svijesti, a u tom procesu veliku ulogu ima jezik, koji je bitan za funkcioniranje društva na istom području. Jezik je bilo sredstvo koje je najviše spajalo Međimurce i Hrvatsku, zbog čega su se i Mađari trudili ukloniti narodni jezik iz upotrebe. Do 1861. godine hrvatski jezik koristio se u školi, crkvi, općinskoj i kotarskoj upravi, na sudu, kod pisanja oporuka i sl. Na svakom mjestu u Međimurju, nalazile su se dvojezične ploče od lijevanog željeza na hrvatskom i njemačkom jeziku. Dolaskom mađarske uprave 1861. godine svi njemački natpisi zamijenjeni su mađarskim natpisima, a u općinske urede i sudove kao službeni jezik uveden je mađarski jezik. Doduše, imena naselja nisu bila odmah mađarizirana, već se stavljao mađarski grb uz natpise. Kako bi se pred kraljem dokazalo kako je Međimurje asimilirano u mađarsku državu, 1887. godine dolazi do prevođenja imena međimurskih naselja na mađarski jezik. Zadatak je pao na činovnike koji su izmišljali mađarska imena za međimurska naselja kako bi se prikazao uspjeh mađarizacije. Uz mađariziranje imena naselja, s vremenom se provodila i mađarizacija osobnih imena.¹²³

Pitanje hrvatskog jezika bilo je od kardinalne važnosti za međimurske Hrvate čega su posebno bili svjesni nositelji hrvatskog narodnog pokreta u Međimurju. Iako su bili svjesni da će hrvatska štokavština teško biti prihvaćena među međimurskim Hrvatima, zalagali su se za isto kako bi Međimurje ostalo u hrvatskom kulturnom području. Hrvatska štokavština trebala je biti sredstvo političke borbe za opstanak hrvatstva kod međimurskih Hrvata ne bi li se izbjegla namjera mađarske propagande koja je razvijala teoriju da su međimurski Hrvati

¹²² Godine 1774. terezijanskom reformom školstva započinje vrijeme kad se o školstvu može govoriti kao odgojno-obrazovnom sustavu. Cilj izgradnje jedinstvenog školskog sustava bio je podvrgnuti sve vrste škola državnom nadzoru te odrediti oblik i načela obvezatnoga školovanja. Na poziv kraljice Marije Terezije njemački pedagog Johann Ignaz von Felbiger 6. prosinca 1774. godine izrađuje nacrt novog ustrojstva škola za Habsburšku Monarhiju na osnovu kojeg je donesena naredba Opći školski red za njemačke normalne, glavne i trivijalne škole u kraljevsko-carskim nasljednim zemljama. Određena su i pravila funkcioniranja školstva kao što je obvezatno pohađanje nastave, uvođenje dobno homogeniziranih razreda, uspostave nadzora nad školama, tjedno zastupljenost predmeta i sl. Vidi: FRANKOVIĆ, *Povijest školstva i pedagogije u Hrvatskoj* (Zagreb: Pedagoško-književni zbor, 1958.), 58-59.

¹²³ Anđela FRANČIĆ, „Prilog proučavanju međimurske ojkonomije: dvoleksemni ojkonomi s pridjevima donji/gornji“, *Rasprave: Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 21/1 (1995), 20.

poseban narod sa svojim jezikom. Hrvatska kajkavština nije u potpunosti izbjegavana, jer se smatralo da međimurske Hrvate treba postepeno prilagođavati štokavštini. Iz tog su razloga 1912. godine Juraj Lajtman, Ivan Kuhar i Ignac Lipnjak za međimurske Hrvate objavili molitvenik na kajkavštini *Jezuš ljubav moja*.¹²⁴ Agresivna mađarizacija od pripojenja 1861. godine nije davala očekivane rezultate što mijenja mađarski pristup. S vremenom su odustali od nasilne asimilacije Međimuraca u mađarski narod i odlučili proglasiti tamošnje stanovnike posebnim slavenskim plemenom, odnosno pripadnost posebnoj ne-hrvatskoj etničkoj skupini s kajkavskim materinskim jezikom koji imaju svoj poseban *međimurski* jezik koji se nastojao učvrstiti tiskanjem knjiga, posebno molitvenika i pjesmarica. Koncept je razvio József Margitai, najprije uvođenjem *međimurskog* jezika 1868. godine u škole, a 1884. godine u novine *Medjimurje-Muraköz* i godišnjak *Medjimurski kolendar* koji su trebali doprinijeti oblikovanju međimurskog jezika.¹²⁵ Iako je na kraju mađarizacija bila neuspješna, Mađarima je zamalo uspjelo mađarizirati Međimurje i u tom su procesu posebno pritisnuli školstvo zbog utjecaja na mlađe generacije.

Do 19. stoljeća nositelji obrazovanja u Međimurju bili su pavlini, franjevci i svjetovni svećenici. Djelovali su u samostanima i župnim crkvama od 14. stoljeća. Od 17. stoljeća u Međimurju se pojavljuju učitelji koji su najčešće podučavali dječake kod kuće. Pučke su se škole osnivale u gradovima i trgovištima, dok su sela bila zapostavljena; seoska djeca time gube potrebno osnovno obrazovanje. U Međimurju su škole bile otvorene u Čakovcu, Legradu, Prelogu i Nedelišću. Uz mali broj škola, problem je bilo društvo općenito jer roditelji nisu imali potrebu slati svoju djecu u škole, što se obično prepisivalo nemaru roditelja, načinu života na selu, siromaštvu, nedostupnoj lokaciji škole i drugo. Monarhija je pokušavala kontrolirati obrazovanje seoske djece na način da su se uvele velike kazne za roditelje. Školski udžbenici, zbog nacionalnih interese Hrvata i Mađara, osim na njemačkom tiskali su se i na hrvatskom i mađarskom jeziku. Situacija se počela mijenjati tek na prijelazu iz 18. u 19. stoljeće. Tada dolazi do osnivanja nove Župe u Čakovcu 1789. godine u kojoj je obrazovanje bilo omogućeno i za dječake i djevojčice.¹²⁶ Najveću ulogu u obrazovanju u Međimurju imali su franjevci¹²⁷, ponajviše zbog Franjevačkog samostana u Čakovcu. Njihov se rad nije svodio samo na vjersku

¹²⁴ BARTOLIĆ, Luka Purić, 58.

¹²⁵ ISTO, 8.

¹²⁶ HRANJEC, „Uloga franjevaca u čakovečkom školstvu. 350 godina franjevaca u Čakovcu“, 244.

¹²⁷ Pri kraju 18. stoljeća franjevci su u obrazovanje bili uključeni po tzv. austrijskom modelu kao državni službenici, ali ubrzo se uključuju po tzv. rimskom modelu, odnosno u okviru svoga izvornog redovničkog djelovanja. Franka BAUK, *Povijest školstva i prosvjete u Međimurju* (Čakovec: Zrinski, 1992.), 21.

izobrazbu, već su među mladeži širili moralne i nacionalne vrijednosti.¹²⁸ Posebne promjene u obrazovanju u Međimurju mogu se pratiti prema sredini 19. stoljeća kada započinje sustavnije i organiziranije obrazovanje.

U razdoblju od 1830. do 1841. godine osnivaju se i počinju s radom dvije vrste škola. Općinske i privatne ili nefundirane škole u kojima djecu poučavaju čitanju i pisanju mjesni bilježnici, seljaci, žandari i drugi pismeni ljudi. U otporu germanizaciji, Mađari sve više traže uporabu mađarskog kao službenog jezika u javnom životu, administraciji i školama kod svih ne-mađarskih naroda, budući da je u tom razdoblju započelo buđenje nacionalne svijesti kod potlačenih nacija; tražile su političku, kulturnu i nacionalnu samostalnost i brži ekonomski razvoj. Zbog toga im se u Kraljevini Ugarskoj osporavalo pravo na njihov materinji jezik, kulturu i sva druga nacionalna obilježja. U procesu mađarizacije, mađarska vlada služila se najrazličitijim načinima, od slanja djece iz Prekmurja i Međimurja u seoska domaćinstva i škole u Ugarskoj, razmjene posjeta roditelja i djece, međusobnim ženidbama i slično.¹²⁹ Godine 1845. temeljnim dokumentom odnosno naredbom pod nazivom *System scholarum elementarium* (Sustav osnovnih/početnih škola), prema kojem se trebala izvoditi cjelokupna (re)organizacija osnovnog školstva, škole su se podijelile na niže – obvezne za svu djecu, i više – imaju treći i četvrti razred. Osnovno školsko obrazovanje bilo je obavezno za svu djecu od šeste do dvanaeste godine života. Uz pisanje, čitanje i računanje, vjeronauk je imao središnje mjesto u nastavnom programu. Nastojalo se odvojiti dječake od djevojačkih škola, a gdje to nije bilo moguće preporučeno je spolno odvajanje po smjenama ili prostorno odvajanje u klupama. Nastavni programi za dječake i djevojčice međusobno su se razlikovali iz razloga što su se dječaci trebali obrazovati za muška zanimanja, a djevojčice za ženska zanimanja. Podjela u mogućnosti obrazovanja djece radila se na dvije razine: grad-selo i klasna podjela. U svim rimokatoličkim osnovnim školama župnici su bilo ujedno i ravnatelji, tj. pokrajinski i okružni nadzornici škola koji su vodili brigu o redovitom polasku škole. Roditelji koji svoju djecu nisu slali u školu bili su novčano kažnjeni¹³⁰. Nadzor nad svim školama vršilo je Ugarsko namjesničko vijeće, dok su biskupi bili nadležni za vjerski odgoj. Za razliku od seoskih škola gdje se čitanje i pisanje učilo samo na narodnom jeziku, u gradskim školama učio se i mađarski, a u četvrtom razredu i njemački jezik.¹³¹

¹²⁸ HRANJEC, „Uloga franjevaca u čakovečkom školstvu. 350 godina franjevaca u Čakovcu“, 245.

¹²⁹ BAUK, *Povijest školstva i prosvjete u Međimurju*, 39.

¹³⁰ Izostanak djece iz škole bio je opravdan samo u vrijeme sezonskih poljoprivrednih radova.

¹³¹ BAUK, *Povijest školstva i prosvjete u Međimurju*, 55.

Tijekom revolucionarnih godina 1848./49. hrvatski je sabor predložio nove zakonske osnove za reformu školstva. Reformama su se trebala donijeti osnovna pravila za obrazovanje u Hrvatskoj i Slavoniji koja su se temeljila na austrijskom modelu, ali su bila prilagođena hrvatskim prilikama.¹³² Nove odredbe obrazovanja ukazale su na nastojanje vlasti da prošire mreže škola i njihovoj težnji da se obrazovanje omogući svim društvenim slojevima. Veliku ulogu odigrao je i carski manifest o slobodi tiska i ukidanju cenzure tijekom 1848. i 1849. koji je omogućio tiskanje novih listova. Posebno možemo istaknuti *Slavenski Jug*, list u kojem su se zbog prevelikog postotka nepismenosti hrvatskog puka, često objavljivali članci o potrebi reforme školstva.¹³³ Carskim manifestom novine su izlazile učestalije što je bilo od krucijalne važnosti da vlasti mogu doprijeti do cjelokupnog stanovništva.¹³⁴ Obrazovanje koje je omogućavalo jednake nastavne programe za sve slojeve društva na nekom prostoru putem kojeg su učili zajedničku prošlost, jezik, nacionalnu kulturu i slično, kod učenika i nastavnika budio je osjećaj nacionalnog zajedništva. Na taj je način školstvo postalo važan faktor za stvaranje nacija i širenje nacionalnog osjećaja i identiteta.

U razdoblju reforme školstva u Hrvatskoj, Međimurje ponovno postaje sastavnim dijelom Banske Hrvatske. Teritorijalno-politička pripadnost Međimurja, koja se je kroz povijest izmjenjivala između Ugarske i Hrvatske, utjecala je na razvoj školstva i prosvjete. Tijekom kratke hrvatske uprave nad Međimurjem od 1848. do 1861. godine, došlo je do promjene feudalnih odnosa na međimurskom prostoru; zahvatio ga je gospodarski rast, a počeci hrvatskog nacionalnog pokreta u Međimurju utjecali su na nacionalni identitet i borbu za narodni jezik koji je obilježio sva događanja na društveno-političkoj i kulturno-prosvjetnoj razini. Zbog težnje za nacionalnim osvješćivanjem Međimuraca povećao se broj novih i proširile su se već postojeće škole pa je u Međimurju do 1857. godine utemeljeno 26 osnovnih škola. Mjesni župnici su ujedno bili i ravnatelji i školski nadzornici u osnovnim školama te su odgovarali Duhovnom stolu Zagrebačke nadbiskupije. Ona je u vrijeme mađarske uprave u Međimurju

¹³² *Entwurf der Grundzüge des öffentlichen Unterrichtswesens in Österreich* predstavljao je preustroj cjelokupne javne nastave u kojim je osnovna škola istaknuta kao prva i najvažnija sastavnica sustava obrazovanja što je omogućio kvalitetniju izobrazbu učitelja, proširenja nastavnog gradiva i uvođenja nadzornih i upravnih struktura. Osmogodišnja gimnazija podijeljena je na nižu (od 1. do 4. razreda) i višu (od 5. do 8. razreda) gimnaziju. Po završetku gimnazije polagao se maturalni ispit za sveučilišni studij. Uz gimnazije postojale su građanske i realne škole koje su učenike pripremale za obrte ili za nastavak obrazovanja na tehničkim institutima. Organizirana su zemaljska školska vijeća na koje je preneseno upravljanje školama čime je školstvo izuzeto iz neposrednog nadzora crkvenih vlasti. Vidi: Vlasta ŠVOGER, „O temeljima modernoga školstva u Habsburškoj Monarhiji i Hrvatskoj“, *Povijesni prilozi* 31/42 (2012), 314.

¹³³ Detaljnije o novinama vidi u: Vlasta ŠVOGER, *Südslawische Zeitung: 1849.-1852.: organ nove epohe kod Južnih Slavena* (Zagreb: Hrvatski institut za povijest; Dom i svijet, 2002.); Tomislav MARKUS, *Slavenski jug 1848.-1850. godine i hrvatski politički pokret* (Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2001.).

¹³⁴ ŠVOGER, „O temeljima modernoga školstva u Habsburškoj Monarhiji i Hrvatskoj“, 317.

imala veliku ulogu jer je čuvala hrvatski identitet Međimuraca. U vrijeme hrvatske uprave osnovano je, prošireno i izgrađeno nekoliko škola u kojima su radili hrvatski učitelji, podučavajući djecu čitanju i pisanju na hrvatskom jeziku. Mađarski učitelji, odnosno oni koji su se obrazovali u mađarskim školama, morali su položiti hrvatski jezik i tek su tada mogli predavati u službi zagrebačke biskupije. Uz učitelje, u školi su radili i mjesni župnici ili kapelani koji predaju vjeronauk. Školski udžbenici i molitvenici koji su upotrebljavani bili su istovjetni onima iz Varaždinske županije.¹³⁵

Glavna prepreka reformama bila je nezainteresiranost roditelja da se djeca obrazuju pa su često ostala kod kuće zbog obveza na polju ili su se zaposlila kao sluge. Ipak, pripojenjem Međimurja matici zemlji započelo je razdoblje u Međimurju tijekom kojeg je glavna zadaća bila ojačati hrvatski identitet međimurskih Hrvata putem obrazovanja na hrvatskom jeziku te širenje zajedničke povijesti i kulture između Međimuraca i hrvatskih zemalja. Međutim, potrebno je naglasiti kako je na društveni i kulturni razvoj i na razvoj školstva utjecala politika Bachova apsolutizma. Njime se pokušalo nametnuti njemačke običaje i zakone u upravu i administraciju, njemački jezik postao je službeni nastavni jezik i sredstvo komunikacije novog građanskog društva. No germanizacija nije bilježila velike rezultate, posebice ne na selu gdje se je u školama koristio narodni jezik, a postupno se uvodio ilirski jezik. Isti slučaj bio je i u visokim školama i državnim uredima gdje je i latinski jezik postepeno nestajao.¹³⁶

Plodno tlo za širenje nacionalne svijesti i održavanje hrvatskog identiteta među međimurskim Hrvatima, koje se stvorilo tijekom hrvatske uprave, zamire kada je Međimurje ponovno potpalo pod Ugarsku 1861. godine. Zahvaća ga mađarizacija, no intenzivnije nego u ranijim periodima mađarske uprave. Ukidanje Bachovog apsolutizma i vraćanje ustavnosti u Monarhiji 1860. godine omogućilo je Mađarima da traže brojne ustupke od Austrije. Jedan od njih bio je vraćanje Međimurja pod njihovu upravu, što se i naposljetku dogodilo 1861. godine. Odmah po preuzimanju uprave su Mađari krenuli s denacionalizacijom međimurskih Hrvata. Prvi korak prema tome bilo je poticanje otvaranja državnih škola u Međimurju. Prvo su Mađari proglasili mađarski jezik službenim u Međimurju, no shvativši da ga Međimurci slabo ili uopće ne koriste, donesen je zakon kojim je mađarski uveden i u osnovne škole. Također, zaposleni su profesori koji su poznavali i mađarski i hrvatski jezik. To je bio još jedan od političkih poteza mađarske uprave jer su profesori bili pomadareni Međimurci koji su trebali odgajati djecu u

¹³⁵ BAUK, *Povijest školstva i prosvjete u Međimurju*, 47.

¹³⁶BAUK, *Povijest školstva i prosvjete u Međimurju*, 47.

mađarskom duhu.¹³⁷ Ivan Novak je u svojoj brošuri *Istina o Međimurju* uputio veliku kritiku međimurskim profesorima koji su težili odgoju djece u mađarskom duhu. Smatrao je kako su oni, iako Međimurci, najveći protivnici narodnog, tj. hrvatskog duha, a kao takvi najjače oružje mađarizacije: *Zadjite u škole, te ćete naći doista u najviše slučajeva međumurske sinove kao učitelje, ali i najžešće protivnike našeg narodnog duha, najbolje pobornike na polju magjarizacije. Naći ćete ljude, kojima je najsvjetija dužnost i zadaća, da iz međimurske djece stvore korjenite Magjare.*¹³⁸

Na nametanjem mađarskog jezika, promađarski orijentiranih učitelja, ali i na problematiku otvaranja novih mađarskih škola osvrnuo se preporoditelj u Međimurju, Luka Purić u svojoj brošuri *Put k slobodi i sreći: Prva i žalostna istina je to, da su Magjari skoro sve škole oteli iz ruku naroda! Prije su bile samo obćinske i katoličke. Narod si je birao po volji učitelja, a po školskom odboru nadzirao njegov rad. Sada su lukavštinom i silom jednako se služeći podignuli mjesto ove, takozvane državne ili „orsračke“ škole. I ovim narod nema niti riječi, učitelja imenuje po volji magjarski ministerij ne pitajući naroda, a u učitelji opet uče i uzgajaju djecu po svojoj volji jednako ne pitajući za volju i želju roditelja!*¹³⁹ Godine 1868. donesen je školski zakon baruna Józsefa Eötvösa (ministra bogoštovlja i nastave), odnosno uredbe o organizaciji osnovnoškolske nastave. Novim zakonom narodnosti unutar Ugarske trebale su dobiti svoja jezična prava i kulturni razvoj, ali koja ne ugrožavaju interese države. Uvedeno je obavezno devetogodišnje osnovnoškolsko obrazovanje, mađarski jezik je proglašen nastavnim jezikom i počinju se osnivati državne osnovne škole, a dolazi i do postupnog ukidanja konfesionalnih, općinskih i drugih.¹⁴⁰ Kako bi učitelji imali što veći utjecaj na odgoj međimurske djece u mađarskom duhu, otvorena je 1879. učiteljska škola u Čakovcu. To je ujedno bila i najveća takva škola u Ugarskoj. Kako mađarski učitelji nisu bilježili pretjerane uspjehe u denacionalizaciji međimurske djece jer je tradicija u Međimurju imala velik utjecaj na međimurski društveni život, učiteljska škola trebala je imati veliku ulogu u njihovom obučavanju za potrebe mađarske politike u Međimurju. Iste godine donesen je novi zakon o učenju mađarskog jezika u školama narodnosti. Njime je određeno da se mađarski jezik počinje učiti već u osnovnoj školi. Mađarske su vlasti donošenje zakona argumentirale tvrdnjom da mađarski jezik mora biti sredstvo povezivanja svih narodnosti u Ugarskoj.¹⁴¹ Naume mađarskih

¹³⁷ BAUK, *Povijest školstva i prosvjete u Međimurju*, 55.

¹³⁸ NOVAK, *Istina o Međimurju*, 20-21.

¹³⁹ Hrvat iz Međimurja, *Put k slobodi i sreći. Razgovor s Međimurskim Hrvatima*, u: BARTOLIĆ, *Luka Purić*, 50.

¹⁴⁰ BAUK, *Povijest školstva i prosvjete u Međimurju*, 49-50.

¹⁴¹ ISTO, 55.

vlasti dotaknuo se je Purić: *Izkoreniti iz mladih srdaca i spomen na hrvatstvo, a svom silom uklesati u nje magjarstvo, magjarski duh i magjarski jezik. Samo za tim idu oni, samo to imadu pred očima. A pod zaštitom svemogućće vlade ne paze, već rabe sva nepoštena i nasilna sredstva, da svoj žudjeni cilj postignu.*¹⁴² Purić ističe problematiku politike mađarskih vlasti, koja je koristila djecu, odnosno mlade i neiskusne ljude u političke svrhe. Budući da mađarske vlasti nisu mogle utjecati na starije generacije u kojima je tradicija bila čvrsto usađena, djeca su im postala glavni cilj u provođenju mađarizacije i denacionalizacije, čime će se stvoriti nova generacija u Međimurju u mađarskom duhu: *Težak mu je položaj, nemilosrdno predan je u ruke neprijatelju, koji ga zatira, najveće blago narodno oduzima, materinski jezik i narodnu slobodu!*¹⁴³

Ulogu u mađarizaciji i denacionalizaciji imao je i list *Muraköz/Medjumurje* za kojeg Purić ističe kako je iskrivljavao realnu sliku u Međimurju. Naime, list je pisao kako su Međimurci po zakonu slobodni govoriti na narodnom jeziku u svim institucijama, no Purić govori kako je u praksi stanje bilo drukčije: „*Muraköz*“ *doduše piše, kako spomenuh gore, da mi medjimurskog jezika slobodno hasnujemo u crkvi u školi pak svigdi. Ali čuj svijete, svako će dijete posvjedočiti, da mu je od učitelja zabranjeno i u školi i u društvu druge djece hrvatski govoriti pod težkom kaznom, sapače drug druga smije ćusnuti radi hrvatskih riječi, a svakako ga mora prijaviti učitelju. To je ta naša sloboda Margitaj-úr?!¹⁴⁴* Budući da se mađarski jezik koristio samo u institucijama, dok je puk međusobno pričao na narodnom jeziku, mađarske vlasti odlučile su stvoriti teoriju po kojoj Međimurci imaju svoj „međimurski jezik“, koji ne pripada ni mađarskom ni hrvatskom. Na taj se način pokušalo odvojiti međimurske Hrvate od hrvatstva, a novine *Muraköz-Medjumurje* postale su glavno glasilo za nametanje mađarskog, odnosno „međimurskog“ jezika. Veliku kritiku listu *Muraköz-Medjumurje* uputio je i Novak: *Ne bih vam preporučio, da pročitate makar samo jedan broj. Bojim se za vaše zdravlje! Osobito ne onaj dio pisan kajkavski. To jest, to ni nije kajkavština, kojom govori naš Medjumurac, već jednostavna zbrka od jezika.. Svrha tom kalendaru je ista kao i novinama, to jest, nastojanje, da se Medjumurcu omrazi sve, što je hrvatsko.*¹⁴⁵ Na taj je način Novak uputio sarkastičnu poruku lista cijeloj redakciji, ali i mađarskim vlastima koje pokušavaju stvoriti teoriju o tzv.

¹⁴² Hrvat iz Međimurja, *Put k slobodi i sreći. Razgovor s Medjumurskim Hrvatima*, u: BARTOLIĆ, Luka Purić, 52.

¹⁴³ Hrvat iz Međimurja, *Put k slobodi i sreći. Razgovor s Medjumurskim Hrvatima*, u: BARTOLIĆ, Luka Purić; 6.

¹⁴⁴ Hrvat iz Međimurja, *Put k slobodi i sreći. Razgovor s Medjumurskim Hrvatima*, u: BARTOLIĆ, Luka Purić, 52.

¹⁴⁵ NOVAK, *Istina o Međimurju*, 26.

međimurskom jeziku. Također, Purić i Novak iznijeli su slična mišljenja o ulozi lista, iako su postojale temeljne razlike u njihovim stavovima.

Tijekom hrvatske uprave sredinom 19. stoljeća u Međimurju su se koristili hrvatski udžbenici na hrvatskom jeziku. Preuzimanjem uprave nad Međimurjem, mađarske su vlasti počele izdavati međimurske pučke knjige, molitvenike, udžbenike, novine i kalendare pisane „međimurskim“ i mađarskim jezikom. Potrebno je naglasiti kako su se sve do 1868. godine koristili hrvatski udžbenici u nastavi. U udžbenicima koje su nametnule mađarske vlasti naglasak se stavljalo na njihovu povijest, geografiju, jezičnu gramatiku i drugo.¹⁴⁶ Upravo o tome govori Purić da su djeca trebala učiti mađarsku povijest i jezik, iako ju nisu razumjela, a dok se hrvatska kultura zanemarivala, što je bio jedan od načina denacionalizacije: *Darovitija djeca moraju zato u znoju lica svoga, uz lomljenje jezika, pošto – poto nabubati nekakve bečarske pjesmice, važnije dijelove magjarske historije, zemljopisa, što više i magjarski ustav, magjarske slobeštine, njihva prava... Djeca se zločinački odvrćaju od ljubavi svojih roditelja i svog naroda, svog rođenog hrvatskog jezika. Uče se :“magjar az én nemzetségem – magjarska je ma narodnost!“*¹⁴⁷ Purić ukazuje i na neuspjeh mađarskih zakona o školstvu jer, iako se radio pritisak zbog učenja mađarskog jezika, povijesti i kulture, djeca su učila sve na pamet i u praksi nisu znali koristiti mađarski jezik, dok je narodni jezik i dalje prevladavao unutar zajednica. Budući da je jezik prema teoretičarima nacije jedan od glavnih faktora za stvaranje nacije, Mađari su htjeli proširiti svoj jezik na sve razine društvenog života u Međimurju. Primarni cilj bio je naučiti djecu osnove mađarskog jezika, kako bi stvorili širu sliku da međimurska djeca koriste mađarski jezik, a čime bi se opovrgavalo prisutnost hrvatstva kod nove generacije međimurskih Hrvata i time dokazalo da ne pripadaju hrvatskoj naciji. Korištenje mađarskog jezika spomenuo je i Žganec u svojoj seriji članka u listu *Hrvatstvo*. Točnije, prokomentirao je navode iz lista „Mürakoz/Medjimurje“: *„Vezda pak me posluhните, kaj vam očem reći. Vaša deca zvun navuke jako lepo navčiju se i madjarski govoriti. Kak lepo i milo se vidi človeku, da po selu ide, da se već s prvog razreda deca med sobom madjarski spominaju, i od školske dece se već ova mala deca vučiju govoriti. Znam, ar se čudepot spominamo od toga, da je to vam jako drago i zbog toga, da se deca čisto dobro navčiju madjarski, pošlete je i na madjarsko mesto, na leto na dve, da se tam vun dobro navčiju madjarskog jezika...!“* Nemojte se smijati, Baš vam ovako tamo stoji! Možda će vas više zanimati, kako ta medjumurska inteligencija politizira. Mogu vas i time poslužiti, jer ima

¹⁴⁶ BAUK, *Povijest školstva i prosvjete u Međimurju*, 29.

¹⁴⁷ Hrvat iz Medjimurja, *Put k slobodi i sreći. Razgovor s Medjumurskim Hrvatima*, u: BARTOLIĆ, Luka Purić, 54.

*upravo bisera, upravo klasičnih mjesta u članku „Politički pregled“. Čujte malo te političare!*¹⁴⁸

Žganec je ismijavao navode iz mađarskog lista jer su autori propagande bili mađarizirani Međimurci koji su putem lista uvjerali Međimurce kako se ponose znanjem mađarskog jezika te je ponovno naglasak stavljen na djecu te njihovu denacionalizaciju i mađarizaciju jer su mlade generacije trebale biti te koje će najprije izgubiti osjećaj hrvatstva, a zatim i starije generacije: *A koliko se radi sa strane Hrvata, ne marim ispitivati pitanje, već ću samo nešto reći. Po mojem najdubljem uvjerenju i po jasnim znacima Mgdumurje će iz ovog sna, u kojem se nalazi za kratko vrijeme, za 20 godina dobiti karakter posve magjarski. Dok naraste mladež, kojoj ima sada 10 godina, nestati će starije generacije, a s njome i sna, a na mjesto toga doći će java i narodno osvješćenje, ali žalosno osvješćenje – preporod u magjarstvu!*¹⁴⁹

O apsurdnom sustavu obrazovanja pisao je i Novak: *Našim školama nije glavna svrha da se djeca nauče misliti...već da se iz njih stvori čvrsti temelj, na kojem će se dići zgrada magjarizacije. Zato se danas nastoji samo oko toga, da djeca nauče pod koju cijenu magjarski, pa ma inače ništa ne znali.*¹⁵⁰ Novak ukazuje na težnje obrazovnog sustava da djeca nauče govoriti mađarski, odnosno samo fraze na mađarskom, da mađarske vlasti mogu dokazati kako su Međimurci zapravo Mađari, a ne Hrvati, bez obzira što djeca ne bi znala koristiti jezik niti bi imala neka druga znanja. Njegovu odbojnost prema mađarskom školskom sustavu možemo pronaći u tome što je još od osnovnoškolskih dana Novak iskusio nametanje mađarskog jezika i nekoliko je puta mijenjao školu, što je do izražaja dovelo njegovu buntovnost prema postojećem sustavu.

Za razliku od Purića, koji je naglasak stavio na denacionalizaciju i mađarizaciju, Novak je uputio kritiku i Banskoj Hrvatskoj. Smatra kako je težnja samo na teritorijalnom pripojenju, dok se kulturna povezanost zanemaruje. Škole koje su bitan faktor za buđenje i održavanje nacionalne svijesti kod naroda, bile su zanemarene od strane hrvatske politike i u razdoblju od 1861. do 1918. godine ne otvara se ni jedna hrvatska škola u Međimurju: *Povucite medjumursku djecu u hrvatske škole odgojite ih u hrvatskom narodnom duhu, pa onda ih pošaljite na univerzu u Peštu, da mogu dobiti mjesta u Međimurju.*¹⁵¹ S druge strane, mađarske su vlasti u tom

¹⁴⁸ ŽGANEC, „Gornje Medjumurje, 25. srpnja 1908.“, *Hrvatstvo* (1908.), u: BARTOLIĆ, *Dr. Ivan Novak, dr. Vinko Žganec*, 83.

¹⁴⁹ ŽGANEC, „Propadanje narodne svijesti – Uzroci propadanja – Magjarofilaska propaganda – Ustuk!“, *Hrvatsko pravo* (1908.), u: BARTOLIĆ, *Dr. Ivan Novak, dr. Vinko Žganec*, 101- 102.

¹⁵⁰ NOVAK, *Istina o Medjimurju*, 27.

¹⁵¹ NOVAK, *Istina o Medjimurju*, 39.

razdoblju otvorile 52 škole: 23 državne, tri općinske i četrnaest konfesionalnih.¹⁵² Stoga se može zaključiti kako je Novak ukazivao na stvaran problem u Međimurju. Nacionalni osjećaj koji se trebao buditi prvotno kod djece, u čemu je veliku ulogu imala upravo škola zbog učenja zajedničkog jezika, povijesti i kulture, no hrvatske su vlasti u tom pogledu zakazale, dozvolivši da Mađari potpuno preuzmu obrazovanje Međimuraca i na taj način prigušuju nacionalnu svijest. Ono što je Novak smatrao rješenjem za spas hrvatske nacionalne svijesti kod međimurskih Hrvata, Mađari su koristili za denacionalizaciju, o čemu piše i Žganec kada je komentirao navode iz lista *Muraköz*, gdje su poticali Međimurce da školuju svoju djecu u mađarskim školama. Školstva se dotaknuo i Vinko Žganec u svojoj seriji članaka u listu *Hrvatstvo: A ona grdosija od međumurskih škola reže razum. Ne možemo ostati hladni nad onom gluposti nad glupostima, gdje se djeci govori onim jezikom što ga nikad nije od majke čulo.... A gdje su vodje narodne, gdje su predstavnici naroda, da ono oni čine, što bi činili pojedinci, svi iz naroda?*¹⁵³ Žganec je, također, bio kritičan prema vlastima, te se može osjetiti puno veće razočarenje zbog inertnosti hrvatskih vlasti za svoj narod u Međimurju, nego za provođenje nasilne mađarizacije.

Žganec i Novak kritiziraju hrvatske vlasti zbog zanemarivanja školstva u Međimurju što dovodi hrvatski narodni jezik u poziciju u kojoj je ugrožen i zabranjen te gdje se djeci, ali i starijim ljudima nameće mađarski jezik putem obrazovanja, crkve i administracije. Oni su rješenje vidjeli u otvaranju hrvatskih škola, privlačenjem međimurske djece u škole u Hrvatskoj kako bi se stvorio hrvatski kadar koji bi mogao djelovati u Međimurju kao nositelj nacionalne svijesti. S druge strane, Purić većeg krivca za gušenje nacionalnih osjećaja kod međimurskih Hrvata vidi u Mađarima i njihovoj nasilnoj mađarizaciji i denacionalizaciji. Rješenje je vidio u učiteljskom kadru koji je trebao učiti međimursku djecu njihovu tradiciju, jezik, povijest, ali naglasak je stavio na obitelj: *Treba dakle da majke samo rado čitaju hrvatske knjige, da upoznaju predje svoje i njihove vrline, da tako po čistim uzorima uzmognu uzgojiti svoju djecu. Ugledajte se u slavnu hrvatsku banicu, našu nekadašnju predobru gospodaricu Medjumurja, Katarinu Zrinjsku... Majka treba da upozna djecu upozna s njihovom domovinom, sa svim hrvatskim narodom, njegovim običajima i narodnim obredima... A što je vaša dužnost, oj Vi zabrinuti otcevi? Znajte da ste Vi glava obitelji, Vi treba da kao takovi upravljate uzgojem svoje djece.*¹⁵⁴ Purić rješenje pronalazi u starijim generacijama koje ne bi smjele dopustiti pokušaj

¹⁵² BAUK, *Povijest školstva i prosvjete u Međimurju*, 55.

¹⁵³ ŽGANEC, „Gornje Medjumurje, 18. srpnja 1908.“, *Hrvatstvo* (1908.), u: BARTOLIĆ, *Dr. Ivan Novak, dr. Vinko Žganec*, 79.

¹⁵⁴ Hrvat iz Medjumurja, *Put k slobodi i sreći. Razgovor s Medjumurskim Hrvatima*, u: BARTOLIĆ, *Luka Purić*, 58-59.

denacionalizacije i mađarizacije njihove djece, već bi morali čvršće i odlučnije pristupiti tom problemu na način da ih sami odgajaju u hrvatskom duhu. Za razliku od Žganca i Novaka koji problematici pristupaju iz političke perspektive, Purić je pristupio romantičarski i u prvi je plan stavio obitelj i osjećaje. Kako je i Zvonimir Bartolić zaključio, Novak je bio bliži političkoj praksi, dok se Purić isticao kao vizionar, idealist i odgojitelj.

5.3. Gospodarstvo

Miroslav Hroch, jedan od vodećih teoretičara nacije o čijim je teorijama bilo već riječi u uvodnim poglavljima ovog rada, istaknuo je kako je gospodarstvo, odnosno pogodan gospodarski razvoj, jedan od glavnih faktora potrebnih za razvoj nacije i nacionalnih osjećaja kod naroda. Na taj je način gospodarski razvoj Međimurja također imao ulogu u razvoju i opstanku nacionalnih osjećaja i hrvatskog nacionalnog identiteta kod Međimuraca, što su smatrali i međimurski preporoditelji. Tijekom hrvatske uprave nad Međimurje od 1849. godine do 1861. godine, prema svim gospodarskim pokazateljima, Međimurje je bilo najrazvijenije područje Varaždinske županije. Od velikog je značaja bio grad Čakovec kao središte trgovine s Ugarskom. O tome svjedoči i podatak da je čakovečki kotar brojao 48 trgovaca i 332 obrtnika, što je tada bilo najviše u Banskoj Hrvatskoj.¹⁵⁵ Ponovna teritorijalna pripadnost Međimurja Mađarskoj od 60-ih godina 19. stoljeća nije uvelike utjecala na gospodarski razvoj Međimurja koji se nastavio i pod mađarskom upravom. Temelj brzog razvoja i značaja grada Čakovca bila je njegova prometna povezanost. Željezničke trase koje su prolazile kroz Međimurje i povezivale Peštu s drugim krajevima Monarhije postavile su Čakovec na mjesto gospodarskog centra Međimurja i šire. To je privuklo u Međimurje jeftinu i brojnu radnu snagu, ali i brojne poduzetnike koji su pokrenuli svoje poslove u Međimurju.¹⁵⁶ Međutim, Novak je u svojoj brošuri analizirao gospodarstvo Međimurja ističući ne samo težak položaj seljaka, već i loše razvijeni industriju i obrt, dok je trgovina bila u rukama Židova. Na taj je način Novak htio naglasiti stanje u Međimurju jer su se od druge polovice 19. stoljeća i industrija i obrt razvijali u Međimurju, o čemu svjedoče poduzeća koja su se otvarala („Ujlaki – Hirschler i sin“) i uspješni obrtnici (Samuel Neumann, Valent Morandini).¹⁵⁷

Luka Purić naglasio je kako je gospodarstvo faktor koji igra ulogu u stvaranju nacije, ali i u denacionalizaciji naroda: *Ali jest jedno sredstvo, koje može najviše ubiti život u narodima,*

¹⁵⁵ KALŠAN, *Međimurska povijest*, 222.

¹⁵⁶ ISTO, 239-242.

¹⁵⁷ ISTO, 240.

*a to je gospodarstvena podvrženost, gospodarsko ropstvo. Ako mi Megjumurci kako i drugi ne budemo svoji i samostalni na svojoj zemlji i u svojoj kući, ako nam gospodarstva oslabe, ako u siromaštvu i bijedu padne narod, ako se preda u vlast magjarskih bankama (šparkasama)... onda nam je kucnuo zadnji čas. Treba da se i mi sami pobrinemo za svoju gospodarsku samostalnost.*¹⁵⁸ Iako se je Međimurje gospodarski razvijalo, posebice od sredine 19. stoljeća kada je izgrađena željeznica koja je omogućila bolji i brži protok robe i dobara, započinje razvoj industrije, proizvodnja prehrambenih proizvoda i pića itd., seljaci su se nalazili u teškoj poziciji. Novak ističe kako se Međimurje geografski nalazi na području pogodnom za gospodarski razvoj jer je omeđeno Murom i Dravom, nalazi se blizu Štajerske i Hrvatske, odnosno Varaždina, što igra bitnu ulogu za trgovinski razvoj: *I geografski položaj Medjumurja dosta je povoljan za gospodarski razvoj, jer s jedne strane graniči Medjumurje sa Štajerskom, što osobito pogoduje prodaji stoke i inom prometu, s druge strane s Hrvatskom, pa je Varaždin osobito za krajeve pokraj Drave vrlo živahna prometna točka, a napokon je tu magjarska granica.*¹⁵⁹ Međutim, gospodarstvo Međimurja je u tom razdoblju imalo potencijal za gospodarski razvoj puno veći od postignutog. Velik postotak seljaštva bavio se poljodjelstvom, a s vremenom su se nametale sve niže cijene za otkup poljoprivrednih proizvoda, posebice žitarica. Purić iznosi podatke kako je cijena žita u razdoblju između 1861. godine i 1894. godine pala za više od 50 %, odnosno sa 20 K na 13 K. Uzrok takvom padu cijena je ulazak prekomorskih zemalja na europsko tržište. Također, spominje kako je država nametala velike poreze, općinske i državne namete, koji su se svake godine povećavali, dok je seljaštvo, ali i drugi slojevi stagniralo ili je gubilo prihode zbog čega se je često moralo zaduživati: *Mi smo danas na žalost skoro svi - sav narod – do grla u dugu koji nam neda već ni disati.*¹⁶⁰

Glavni problem vidio se u nepostojanju seljačkih zadruga i društava. I Purić i Novak smatraju kako je gospodarsko stanje u Međimurju na primitivnoj razini jer su se počela raspadati mala gospodarstva kao posljedica niskih otkupnih cijena i nepostojanja sustava koji bi spriječio ili barem usporio propadanje: *Proces raspadanja malih gospodarstva već se i ovdje znatno opaža, a kako nema nikakvih pomagala, - gospodarskih društava, seljačkih zadruga i dr.- koja bi bar donekle paralizirala propadanje, nema sumnje, da će za kratko vrijeme i naš narod hrpimice hrliti za svojom prekodravskom braćom preko Oceana...*¹⁶¹ Purić se posebice

¹⁵⁸ Hrvat iz Međimurja, *Put k slobodi i sreći. Razgovor s Međimurskim Hrvatima*, u: BARTOLIĆ, Luka Purić, 25-26.

¹⁵⁹ NOVAK, *Istina o Međimurju*, 13.

¹⁶⁰ Hrvat iz Međimurja, *Put k slobodi i sreći. Razgovor s Međimurskim Hrvatima*, u: BARTOLIĆ, Luka Purić, 29-30.

¹⁶¹ NOVAK, *Istina o Međimurju*, 13-14.

bavio analizom osnivanja udruga. Detaljno se posvetio tome kakve sve udruge i društva se mogu osnivati po uzoru na druge narode kako bi život u Međimurju bio lakši. Purić je isto objasnio na način da je zadruge podijelio u tri kategorije. U prvu kategoriju trebali su se udružiti obrtnici, druga vrsta zadruga trebala se osnivati u svrhu što bolje prodaje gospodarskih proizvoda (mlijeko, žito, vino, med itd.) i naposljetku treću kategoriju osnovali bi zbog potrebe kapitala za preživljavanje seljaštva i održavanje malih gospodarstava. Kako je i Bartolić zaključio, Purić naglasak stavlja na slogu i zajedništvo seljaštva.¹⁶² Purić smatra kako je za svaki uspjeh potrebna sloga pa tako i međimurskom seljaku treba međusobna složnost i potpora kako bi zajedno preživjeli teška vremena, ne samo zbog gospodarskog stanja, već i zbog nacionalne borbe koje su snašle međimurski kraj tijekom mađarske uprave. To je i vidljivo u zaključku njegove analize: *Organizacija sviju medjumurskih Hrvata, sloga i jedinstvo u svakom narodnom poduzeću, u svakoj borbi – to je onaj pravi i jedini put k našoj željenoj i dugo očekivanoj sreći i slobodi zlatnoj!*¹⁶³

I Purić i Novak vidjeli su jednake probleme u gospodarstvu Međimurja. Iako Novak u tom pogledu nije ulazio u kritiziranje hrvatske politike prema Međimurju, može se razbrati da je Međimurje i dalje previše zanemareno od strane zemlje matice. To posebno naglašava kada govori o tome kako je Međimurje i dalje bogatije od većine hrvatskih krajeva, no ono je i dalje prepušteno sebi, odnosno mađarskim vlastima: *Narod je u razmjeru s mnogim krajevima u Hrvatskoj dosta bogat, pa se i ponosi tim svojim bogatstvom.*¹⁶⁴ Dok kod Purića ponovno prevladava njegov romantičarski pristup. Naime, on je vjerovao kako će Hrvati iz Hrvatske pomoći međimurskim Hrvatima u organizaciji zadruga, odnosno savjetovati ih: *Ako i nemamo svoje dobre gospode, koja bi nas u tom voditi morala, ako nam niti svećenici neće ići na ruku, zar nemamo mi dobru braću i mnoge dobre gospode u Hrvatskoj preko Drave, koja će nam jako rado u pomoć priteći i dobri nam naputak dati?*¹⁶⁵ Vjerovao je kako će se zemlja matica pobrinuti za svoj narod u Međimurju, no činjenica jest, kako je i Novak isticao, da se hrvatska politika nije namjeravala pobrinuti za međimurske Hrvate i njihove životne uvjete pod mađarskom upravom, već se je naglasak stavljaao samo na teritorijalnu pripadnost.

¹⁶² BARTOLIĆ, Luka Purić, 26.

¹⁶³ Hrvat iz Međimurja, *Put k slobodi i sreći. Razgovor s Medjumurskim Hrvatima*, u: BARTOLIĆ, Luka Purić, 43.

¹⁶⁴ NOVAK, *Istina o Medjimurju*, 14.

¹⁶⁵ Hrvat iz Međimurja, *Put k slobodi i sreći. Razgovor s Medjumurskim Hrvatima*, u: BARTOLIĆ, Luka Purić, 54.

6. ZAKLJUČAK

Modernizacijski procesi, poput urbanizacije, industrijalizacije, itd. koji su se tijekom 19. stoljeća širili u svijetu i Europi, utjecali su uvelike na formiranje i razvoj nacionalnih svijesti posebice kod naroda koji do tada nisu imali uređene i samostalne države, ali su imali elemente razvijene državnosti. Ti su procesi zahvatili i Austro-Ugarsku Monarhiju, a time i hrvatske zemlje. U tada razjedinjenim hrvatskim zemljama počeo se javljati hrvatski narodni preporod s ciljem „buđenja“ i jačanja nacionalne svijesti te izgradnje (modernog) hrvatskog nacionalnog identiteta, čime je započeo trnovit put stvaranja hrvatske nacije, odnosno ujedinjenja hrvatskih zemalja. Zbog teritorijalne necjelovitosti, političke heterogenost, gospodarski neujednačenog razvoja itd., hrvatski narodni preporod nije se razvijao i širio istim tempom u svim hrvatskim zemljama. Njegov utjecaj velikim je dijelom ovisio i o narodnoj inteligenciji koja je trebala prenositi ideje i širiti nacionalnu svijest kod širih masa.

Zbog svoje geografske pozicije, Međimurje je učestalo bilo predmet hrvatsko-mađarskih sukoba. Većim dijelom svoje povijesti, Međimurje je pripadalo Zaladskoj županiji, odnosno činilo je tadašnju Ugarsku, no unutar njega i dalje su opstajali hrvatski jezik, kultura i tradicija. Širenjem utjecaja hrvatskog narodnog preporoda i Međimurje je postalo područje na koje se preporod mogao proširiti. Međutim, sve do 20. stoljeća i pojave mlade generacije intelektualaca, preporod je u Međimurju bilježio minimalne, odnosno skromne rezultate. Najveći problem stvarala je agresivna mađarizacija i denacionalizacija međimurskih Hrvata od strane mađarskih vlasti, nakon što je Međimurje ponovno došlo pod upravu Pešte 1861. godine. Tada su Mađari ozbiljno shvatili zadatak da Međimurje asimiliraju u mađarsku državu, tj. Ugarsku. Započeli su otvarati ugarske državne škole, dok su se hrvatske zatvarale, nametali su mađarski jezik u školama, crkvi i administraciji, pokrenuli su novine za širenje propagande protiv hrvatstva itd. Sve do početka 20. stoljeća nije postojao konkretan otpor mađarskoj politici i to sve do stasanja mlade generacije međimurske inteligencije predvođene Ivanom Novakom, Lukom Purićem, Vinkom Žgancem i Jurajem Lajtmanom. Od 1903. godine, kada je hrvatski narodni preporod bio na vrhuncu, međimurski preporoditelji započeli su intenzivan rad za buđenje nacionalne svijest i održavanje hrvatskog nacionalnog identiteta u Međimurju. Objavljivanjem radova u novinama i časopisima te izdavanjem brošura o Međimurju, nastojali su ukazivati na političke, kulturne i gospodarske probleme s kojim se međimurski Hrvat morao nositi zbog mađarskih vlasti. Veliku su pažnju posvetili školstvu i odnosu hrvatske politike prema Međimurju. Sva četvorica zaključila su kako je pasivna politika hrvatskih vlasti jedan

od glavnih aktera za političku indiferentnost međimurskih Hrvata. Nepostojanje hrvatskih škola, organiziranog glasila za Međimurje i težak gospodarski život seljaštva, doveo je do stanovite nezainteresiranosti Međimuraca za ostatak Hrvatske. Na neki način, javio se osjećaj napuštenosti i prepuštenosti samima sebi, zbog čega je u određenom trenutku mađarska politika postala privlačna za dio međimorskog stanovništva. S druge je strane Katolička crkva imala veliku ulogu u međimorskome kraju, zbog čega se dio tereta prebacivao i na njih. Pitanje uloge svećenstva dovelo je do određenih razilaženja u mišljenju kod međimorskih preporoditelja. Novak, koji je bio politički najaktivniji od njih, ali i protiv uloge Crkve, smatrao je kako se velik dio svećenstva priklonio mađarizaciji. Purić i Lajtman, koji su sami pripadali svećenstvu, te Žganec, ukazivali su na rad svećenstva za Međimurje koje je bilo od velike važnosti u preporodu, jer je zbog korištenja narodnog jezika u Crkvi tradicija opstala u Međimurju. Nadalje, Mađari su bili svjesni važnosti stvaranja nove generacije u Međimurju koja neće imati usađeno hrvatstvo, zbog čega su se brojne reforme odnosile upravu na taj aspekt mađarizacije. Međimorski preporoditelji došli su do zaključka kako je nepostojanje hrvatskih škola otvorilo vrata jakoj mađarizaciji i otežalo put hrvatskoj nacionalnoj svijesti. Također, pitanje školstva ukazalo je koliko životno iskustvo preporoditelja utječe na njihovo razmišljanje, a najbolji primjer je Ivan Novak koji se posebno posvetio problematici školstva zbog svojeg iskustva.

Naposljetku, donijeti su zaključci kako hrvatske vlasti moraju mijenjati politiku prema Međimurju ako žele da ono u budućnosti bude natrag teritorijalno priključeno. Zanimljivo je što je Novak izrazio veliko nezadovoljstvo prema hrvatskoj politici, odnosno politici u Zagrebu; javno je prozvao političare preko Drave da zanemaruju međimorski narod. Purić i Žganec svemu su pristupili više romantičarski, odnosno u njihovim je očima i dalje Ugarska bila najveći krivac za zbivanja u Međimurju – što može ukazati na pokušaj izazivanja (ili pojačavanja tj. uzdržavanja) averzije kod međimorskih Hrvata prema Mađarima, odnosno želju da se ne zamjere previše političkim elitama u Zagrebu. Iako se situaciju nije previše promijenila po pitanju politike prema Međimurju, do Prvog svjetskog rata hrvatska nacionalna svijest u Međimurju je opstala i, na kraju, je ono pripojeno Kraljevstvu SHS čime se zadržao hrvatski identitet, odnosno osigurao njegov opstanak i prevlast u odnosu na druge identitete. Stoga se može zaključiti kako je rad međimorske inteligencije bio uspješan i zalaganjem su za narodni preporod u Međimurju omogućili da se sve hrvatske zemlje sa zajedničkim jezikom, tradicijom i kulturom ujedine u budućnosti.

BIBLIOGRAFIJA

IZVORI

Arhivska građa

Muzejska građa i muzejska dokumentacija Muzeja Međimurja Čakovec.

Tiskani izvori

s. a. [Hrvat iz Međimurja; Purić, Luka], *Put k slobodi i sreći. Razgovor s Međumurskim Hrvatima*. U: Bartolić, Knj. 6: *Luka Purić; Međimursko pitanje i Hrvatski narodni pokret međimurskih Novak, Ivan. Istina o Međimurju*. Zagreb: Tisak Dioničke tiskare, 1907.

Hrvata: studije i rasprave. Zagreb: Naklada „Dr. Feletar“, 2001.

LAJTMAN, Juraj. „Odcjepljenje Međimurja“. *Katolički list* 26 (1908.). U: Bartolić, Knj. VII.: *Dr. Ivan Novak, Vinko Žganec*. Čakovec: Matica Hrvatska, 2003., 151-157.

NOVAK, Ivan. *Istina o Međimurju*. Zagreb: Tisak Dioničke tiskare, 1907.

ŽGANEC, Vinko. „Listovi iz Gornjeg Međimurja, u srpnju 1908.“ U: Bartolić, *Knjiga VII.: Dr. Ivan Novak, Vinko Žganec*. Čakovec: Matica Hrvatska, 2003., 71-96.

ŽGANEC, Vinko. „Međimurje spava.“ U: Bartolić, *Knjiga VII.: Dr. Ivan Novak, Vinko Žganec*. Čakovec: Matica Hrvatska, 2003., 97-138.

LITERATURA

BARTOLIĆ, Zvonimir. „Preloški portreti – ljudi i sudbine“. U: *Prelog*. Ur. Dragutin FELETAR, 141-174. Prelog: Dr. Feletar, 1995.

_____. *Sjevernohrvatske teme. Svezak 1, Studije*. Čakovec: Zrinski, 1980.

_____. *Sjevernohrvatske teme. Svezak 6, Luka Purić. Međimursko pitanje i hrvatski narodni pokret međimurskih Hrvata*. Zagreb: Naklada „Dr. Feletar“, 2001.

_____. *Sjevernohrvatske teme. Svezak 7, Dr. Ivan Novak, dr. Vinko Žganec*. Čakovec: Matica Hrvatska, 2003.

- BARTOLIĆ, Zvonimir. „Hrvatski književni i neknjiževni tekstovi na tlu Međimurja do 1918.“. *Hrvatski dijalektološki zbornik* (1982), br. 6: 23-57.
- BAUK, Franka. *Povijest školstva i prosvjete u Međimurju (Prilog hrvatskoj nacionalnoj povijesti osnovnog školstva i prosvjete)*. Čakovec: Zrinski, 1992.
- BIŠĆAN, Drago. „Djelovanje franjevacu u Varaždinskoj gimnaziji 1835.-1852.“. *Radovi Zavoda za znanstveni rad Varaždin* (1998), br. 10-11: 133-140.
- BUNJAC, Borka. „Međimurje u novom vijeku“. U: *Pregled povijesti Međimurja*, ur. Branimir BUNJAC, 81-121. Čakovec: Povijesno društvo Međimurske županije, 2003.
- CIEGER, András. „Hrvatski zastupnici u Ugarskom saboru (1868. – 1918.)“. U: *A horvát-magyar együttélés fordulópontjai / Prekretnice u suživotu Hrvata i Mađara*, ur. Pál FODOR i Dinko ŠOKČEVIĆ, 461-470. Budimpešta: Institut za povijesne znanosti Istraživačkog centra za humanističke znanosti Mađarske akademije znanosti, Hrvatski institut za povijest, 2015.
- DAMIŠ, Ivan. *Iz prošlosti župe Čakovec. Niz članaka i radova iz povijesti*. Zagreb: Hrvatsko književno društvo svetog Jeronima (sv. Ćirila i Metoda), 1994.
- DONČEC, Akoš Anton. „Megyimurszki – Szlovenszki – Nevjerojatna sudbina 'međimurskoga jezika'“. *Kaj: Časopis za književnost, umjetnost i kulturu* 51/1-2 (2018): 55-81.
- FELETAR, Dragutin. *Iz povijesti Međimurja*. Čakovec: Ogranak Matice hrvatske, 1968.
- FRANKOVIĆ, Dragutin. *Povijest školstva i pedagogije u Hrvatskoj*. Zagreb: Pedagoško-književni zbor, 1958.
- FRANČIĆ, Anđela. „Prilog proučavanju međimurske ojkonomije: dvoleksemni ojkonomi s pridjevima donji/gornji“. *Rasprave: Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 21/1 (1995): 25-50.
- MODESTIN, Josip. „Međumurje“. U: *Narodna enciklopedija srpsko-hrvatsko-slovenačka*, Knj. 2, I-M. Ur. Stanoje STANOJEVIĆ. Zagreb: Bibliografski zavod d.d., 1925.
- GÖNCZI, Ferencz. *Međimurje: ljudi, vjerovanja, običaji*. Čakovec: Chak, 1995.
- HANÁK, Peter, ur. *Povijest Mađarske*. Zagreb: Barbat, 1995.
- HEKA, Ladislav. *Hrvatsko-ugarska nagodba u svijetlu povijesnih osoba – u povodu njezine 150. obljetnice*. Subotica: Zavod za kulturu vojvođanskih Hrvata, 2019.

- HERŠAK Emil – Joža ŠIMUNKO. „Međimurje – povijest, identitet i seobe“. *Migracije i etničke teme* 6/4 (1990.): 569-591.
- HOLJEVAC, Željko. *Nejednaki partneri: Hrvatsko-mađarski odnosi 1860.-1873.* Zagreb: Plejada-Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, 2024.
- HORVAT, Anđela. *Spomenici arhitekture i likovnih umjetnosti u Međimurju.* Zagreb: Konzervatorski zavod u Zagrebu, 1956.
- HORVAT, Josip. *Povijest novinstva Hrvatske 1771 – 1939.* Zagreb: Golden marketing, 2003.
- HORVAT, Rudolf. *Povijest Međimurja*, pretisak 2. izdanja. Čakovec: Matica hrvatska, 1993.
- JEŽ, Ivančica. „Dr. Pero Magdić i razvoj 'modernoga pravaštva' u Varaždinu (1895. – 1905.)“. *Časopis za suvremenu povijest* 48/2 (2016): 495-530.
- KALŠAN, Vladimir. *Građansko društvo u Međimurju.* Šenkovec: vlastita naklada, 2000.
- _____ i Janko KALŠAN. *Međimurski biografski leksikon.* Čakovec: vlastita naklada, 2012.
- _____. *Iz vjerskog života Međimurja.* Čakovec: Muzej Međimurja, 2003.
- _____. *Međimurska povijest.* Čakovec: vlastita naklada, 2006.
- _____. „Predgovor“. *U Međimurje: Ljudi, vjerovanja, običaji*, 1-3. Čakovec: Chak, 1995.
- KAPUN, Vladimir. *Međimurje 1918.* Čakovec: Zrinski, 1982.
- KINDERIĆ, o. Petar Antun. „Skladateljski rad Fortunata Pintarića“. *Podravski zbornik* 18 (1992): 65-180.
- KLAIĆ, Vjekoslav. *Opis zemalja u kojih obitavaju Hrvati.* Zagreb: Društvo sv. Jeronima, 1880.
- KOLARIĆ, Juraj. *Povijest Kotoribe.* Zagreb: Župni ured Kotoriba, 1992.
- KONTLER, László. *Povijest Mađarske: tisuću godina u Srednjoj Europi.* Zagreb: Srednja Europa, 2007.
- KORUNIĆ, Petar. „Nacija i nacionalni identitet“. *Revija za sociologiju* 36 (2005), br. 1-2: 87-105.
- KORUNIĆ, Petar. *Rasprava o izgradnji moderne hrvatske nacije: nacija i nacionalni identiteti.* Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest, podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2006.

- KRIŽAN, Ljiljana. *Knjiga koja je ispravila povijest (1916.): dr. Vinko Žganec* (Katalog izložbe). Čakovec: Knjižnica Nikola Zrinski, 2016.
- LIPNJAK, Ignacije. „Rad svećenstva za održanje hrvatske svijesti u Međumurju posljednjih 10 godina prije oslobođenja“. U: *Hrvati u borbama za oslobođenje sjevernih krajeva Jugoslavije: Međumurja, Prekomurja, Koruške i Štajerske*. Ur. Petar Jelavić, 25-32. Zagreb: Udruženje ratnih dobrovoljaca Međumurja, Prekomurja, Koruške i Štajerske, 1940.
- MAKKAI, Béla. „Kontradikcije aktivne zaštite manjina u krugu slavonskih Mađara početkom 20. stoljeća“. U: *Hrvatsko-mađarski odnosi 1102. – 1918.*, ur. Milan KRUHEK, 319-327. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2004.
- MARKUS, Tomislav. „Mađarski nacionalizam i hrvatska politika 1848.-1849.“ U: *Časopis za suvremenu povijest* 29/1 (1997.): 41-66.
- MARKUS, Tomislav. *Slavenski jug 1848.-1850. godine i hrvatski politički pokret*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2001.
- MILČETIĆ, Ivan. *Hrvatski književni prilozi iz Međimurja i okolice grada Šoprona / priopćio Ivan Milčetić*. Zagreb: Dionička tiskara, 1915.
- MODESTIN, Josip. „Međumurje“. U: *Narodna enciklopedija srpsko-hrvatsko-slovenačka*, Knj. 2, I-M, ur. Stanoje STANOJEVIĆ, 841.845. Zagreb: Bibliografski zavod d.d., 1925.
- MURRAY DESPALATOVIĆ, Elinor. *Ljudevit Gaj i ilirski pokret*. Zagreb: Srednja Europa, 2016.
- RIMAN, Marija. (2008). „Fortunat Pintarić – uz 140. obljetnicu smrti (3. III. 1798. – 25. II. 1867.)“. *Croatia Christiana periodica* 32(2008), br. 62: 63-76.
- ŠESTAK, Ana. *Domorodci! Međimurci! Suženstvu je našem kraj!- Izložba povodom 100. obljetnice odcjepljenja Međimurja od mađarske države*. Ur. Jurica CESAR, Maša HRUSTEK SOBOČAN i Ljiljana KRIŽAN. Čakovec: Muzej Međimurja Čakovec; Knjižnica Nikola Zrinski Čakovec; Državni arhiv za Međimurje, 2019.
- ŠIDAK, Jaroslav. *Hrvatski narodni preporod*. Zagreb: Školska knjiga: Stvarnost, 1990.
- ŠIDAK, Jaroslav. *Studije iz hrvatske povijesti za revolucije 1848-49*. Zagreb: Institut za hrvatsku povijest Sveučilišta, 1979.

ŠIŠIĆ, Ferdo. „Kako je Hrvatska izgubila Međimurje godine 1860./1861. na osnovu arhivalnih podataka“. U: *Obzor: spomen knjiga 1860-1935*. Ur. Rudolf MAIXNER i Milivoj DEŽMAN. Zagreb: Tisak i naklada Tipografije, 1936., 94-96.

ŠOKČEVIĆ, Dinko. *Hrvati u očima Mađara, Mađari u očima Hrvata: kako se u pogledu preko Drave mijenjala slika drugoga*. Zagreb: Naklada Pavičić, 2006.

ŠOKČEVIĆ, Dinko. *Hrvatska od stoljeća 7. do danas*. Zagreb. Durieux; Društvo mađarskih znanstvenika i umjetnika u Hrvatskoj, 2016.

ŠVOGER, Vlasta. „O temeljima modernoga školstva u Habsburškoj Monarhiji i Hrvatskoj“. *Povijesni prilozi* 31/42 (2012): 309-328.

ŠVOGER, Vlasta. *Südslawische Zeitung: 1849.-1852.: organ nove epohe kod Južnih Slavena*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest: Dom i svijet, 2002.

ZVONAR, Ivan i HRANJEC, Stjepan. *Usmena narodna književnost na tlu Međimurja*. Čakovec: Zrinski, 1980.

Internetske enciklopedijske natuknice

„Cecilijanski pokret“. *Hrvatska enciklopedija*. <https://www.enciklopedija.hr/clanak/cecilijanski-pokret>. Pregled: 20.04.2024.

„Ilirski pokret“. *Hrvatska enciklopedija*. <https://www.enciklopedija.hr/clanak/hrvatski-narodni-preporod>. Pregled: 05.05.2024.

„Mađarizacija“. *Proleksis enciklopedija*. <https://proleksis.lzmk.hr/35544/> Pregled: 13.06.2024.

„Matija Kračmanov Valjevac“. *Metelgrad*. <https://library.foi.hr/lib/autor.php?B=1&H=METELGRAD&E=E9999&A=0000012398>. Pregled: 20.05.2024.

SAŽETAK

U ovom radu autorica se bavi analizom radova mlade inteligencije početkom 20. stoljeća, koja je odlučno krenula u proces pokretanja narodnog preporoda u kraju gdje je prijetio gubitak hrvatskog identiteta. Na temelju Hrochovog modela integracije nacije, promatrat će se B faza narodnog preporoda u Međimurju. Mlada inteligencija objavljivala je brošure i novinske članke putem kojih je htjela probuditi nacionalnu svijest kod međimurskog naroda, koji je u to vrijeme bio pod mađarskom upravom unutar Austro-Ugarske Monarhije, a koja je od krucijalne važnosti u procesu stvaranja nacije. Upravo će se njihovi radovi koristiti za analizu problematike koja je zadesila Međimurje zbog provođenja nasilne mađarizacije od strane Mađara i analizu mogućih rješenja za istu. Rad će se posebno baviti pitanjem jezika, školstva, hrvatske politike i gospodarstva kao glavnim faktorima u procesu stvaranja nacije. Rad će se baviti i utjecajem stavova i životnog iskustva preporoditelja na njihov preporodni rad.

ABSTRACT

This paper delves into the works of young intellectuals at the beginning of the 20th century, who played a pivotal role in initiating the national revival in a region facing the threat of losing its Croatian identity. Based on Hroch's model of national integration, the paper examines Phase B of the national revival in Međimurje. The young intelligentsia employed brochures and newspaper articles to awaken national consciousness among the Međimurje people under Hungarian rule within the Austro-Hungarian Monarchy. This period was crucial in the nation-building process. Their works serve as the foundation for analyzing the issues that plagued Međimurje due to the forced Magyarization policies implemented by the Hungarians, as well as potential solutions to these problems. The paper particularly focuses on language, education, Croatian politics, and the economy as key factors in the nation-building process. Additionally, it examines the influence of the revivalists' attitudes and life experiences on their revivalist work.